

YASA, PİYASA VE ÖRGÜT TİPLERİNDE ÇEŞİTLİLİK: 1981 SONRASINDA TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTELER

Prof. Dr. Behlül Üsdiken
Sabancı Üniversitesi
Yönetim Bilimleri Fakültesi

Başak Topaler
Sabancı Üniversitesi
Yönetim Bilimleri Fakültesi
Doktora Öğrencisi

Doç. Dr. Özgecan Koçak
Sabancı Üniversitesi
Yönetim Bilimleri Fakültesi

Özet

Bu çalışmada yasal çerçeveyi toptan değiştirerek yeni zorlayıcı hükümler getiren, bir yandan da piyasalaşmanın yolunu açan bir devlet müdahalesinin, bir örgütsel alandaki örgüt tiplerine, zaman içinde, ne tür etkileri olacağını inceliyoruz. Araştırmamızın görgül zeminini 1980'lerin başında yeni bir rejimin getirildiği Türkiye'deki yükseköğretim alanı oluşturmaktadır. Kümeleme analizi kullanarak elde ettiğimiz bulgular, yeni rejimin alanın yapısını değiştirdiğini ve egemen üniversite tiplerinin ya yeni rejim tarafından, ya da geçmişin getirdikleriyle yeni rejiminin istediklerinin bileştirilmesi veya kısmi değişikliklere uğratılmasıyla şekillendiğini göstermektedir. Örgüt tiplerindeki çeşitlilik ve yoğunlaşma da zaman içinde dalgalı bir seyir izlemiştir. Gözlemediğimiz bu sonuçlarda da, esas rolü yasa ve alanın tarihsel geçmişinin oynadığı, piyasalaştırmanın etkisinin ise sınırlı kaldığı görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kurumsal Kuram, Örgütsel Ekoloji, Türkiye'de Yükseköğretim, Üniversiteler, Kümeleme Analizi

Law, Market and Organizational Diversity: Turkish Universities in the Post-1981 Period

Abstract

We examine the effects of a state intervention on diversity within an organizational field. Our empirical setting is the Turkish higher education field, which underwent a regime change in the early 1980s. The intervention involved an overhaul in the legal framework that included two contradictory forces: imposing a range of strict requirements that would force sameness, and introducing aspirations for greater marketization that created possibilities for competitive differentiation. Our findings from cluster analyses indicate that the regime change did alter the structure of the field. University types that became dominant were shaped either in line with the stipulations of the new regime or involved partial alterations in pre-existing types as well as re-combinations of the old with newly imposed requirements. Diversity and concentration within organizational types followed cyclical patterns over time. Our study also suggests that these results were shaped more by legal imposition and the history of the field than by competitive processes.

Keywords: Institutional Theory, Organizational Ecology, Higher Education in Turkey, Universities, Cluster Analysis

Yasa, Piyasa ve Örgüt Tiplerinde Çeşitlilik: 1981 Sonrasında Türkiye’de Üniversiteler

Giriş

Örgütlerin bir yandan çeşitliliği, öte yandan da bazılarının birbirlerine benziyor olmaları, son 30 yıldır örgüt kuramcılığının önemli meselelerini teşkil etmiştir. Örneğin, örgütsel ekoloji diye bilinen kuramsal akım, örgütlerin neden bu denli çeşitli oldukları, kurumsalcı olarak anılansa neden birbirlerine benzedikleri sorularından çıkmıştır (bkz. Sargut ve Özen, 2007). Ekolojiciler için çeşitlilik, değişik ‘örgüt biçimlerinin’ ve bunlardan oluşan ayrı ‘örgüt topluluklarının’ varlığından kaynaklanır. Örgüt biçimi, canlılar dünyası için kullanılan ‘tür’ kavramının karşılığıdır. Biçimleri belirleyen ve birbirlerinden ayırtıran, örgütlerin amaçları, yetki yapıları, teknolojileri ve hitap ettikleri kitlelere ulaşma yollarının oluşturduğu içsel özellikler kümesidir. Şimdilerde, örgütlere etraflarınca yüklenen kimlikler olarak da anlaşılmaktadır (Aldrich ve Ruef, 2006: 114-116). Ekolojiciler aynı biçime sahip örgütlerin ikincil derecedeki özelliklerinin farklar gösterebileceğinden veya ‘uzmanlaşmış’ ve ‘genelci’ şeklinde ayrışabileceklerinden söz etmekle birlikte, onlar için çeşitlilik farklı örgütsel biçimlerin varlığına dayanmaktadır (Rao ve Singh, 1999: 64-66).

Örgüt biçimi kurumsalcılara da uzak bir kavram değildir. Onlar da, örneğin, yeni biçimlerin nasıl ortaya çıktığı sorusu üzerinde durmuşlardır (Rao ve Kenney, 2008: 352). Yine de kurumsalcılar, daha ziyade, örgütlerin birbirlerine benzeme eğilimleri ile ilgilenmişlerdir. Bu meseleyi değişik analiz düzeylerinde ele almakla beraber, kurumsalcı düşünce için en fazla önem taşıyan ‘örgütsel alanların’ benzeştirici etkileridir. Örgütsel alan, birbirine yakın faaliyetler gösteren ve ortak bir çaba içinde bulduklarının farkında olan örgütlerin, ilişkilerinin önem taşıdığı diğer örgütlerle birlikte düşünüldüğü bir analiz birimini ifade eder (Scott, 2001: 83-84). Günlük kullanımdaki ‘sektör’ kavramına benzer. Kurumsalcı yaklaşımın temel tezlerinden biri, aynı

alandaki örgütlerin, zaman içinde ‘yapı, kültür ve çıktı(lar)’ açısından birbirlerine benzer hale gelecekleridir (DiMaggio ve Powell, 1983: 147). Ancak görgül araştırmalar benzeşmeyi, örgütsel biçimlerde veya değişik özellikleri birlikte ele alarak değil, genellikle tek bir yapısal öge veya uygulamada aramışlardır (Hambrick vd., 2005: 317). Bir yandan da, kurumsalcılığın bir kurumsal akım olarak gelişimi sırasında bu ana tez sorgulanır olmuş, hatta örgütsel alanların bazı koşullarda çeşitliliği de besleyebileceği fikri güç kazanmaya başlamıştır (Schneiberg ve Clemens, 2006: 210).

Burada sunduğumuz çalışma, kurumsalcı yaklaşımın örgütsel alan düzeyindeki ilgisini devam ettirirken, bazı ilave adımlar atarak çeşitlilik - benzerlik tartışmasına katkıda bulunmayı ummaktadır. Cevap aradığımız ana araştırma sorusu, ‘yasal çerçeveyi toptan değiştirerek yeni zorlayıcı hükümler getiren, bir yandan da piyasalaşmanın yolunu açan bir devlet müdahalesinin, bir örgütsel alandaki örgüt tiplerine, zaman içinde, ne tür etkileri olur?’ şeklinde ifade edilebilir. Burada örgüt tipinden kastettiğimiz, aynı örgüt topluluğu içinde birbirinden ayrıştırılabilir yapısal özellikler, kimlikler, ve/veya çıktılar sergileyen örgüt gruplarıdır (Hannan vd., 2007). Dolayısıyla, araştırmamızın farklı yönlerinden birincisini, çeşitlilik meselesini tek bir değişken üzerinden değil, bir örgütsel biçim (veya topluluk) içinde oluşan farklı örgüt tipleri açısından incelemeye tabi tutmamız teşkil etmektedir. İkincisi, çalışmamızda devletin bir örgütsel alana yaptığı müdahalenin etkileri araştırılmaktadır. Kurumsalcı yazında devletten baştan beri söz edilmekle birlikte, araştırma birikimi büyük ölçüde Kuzey Amerika kaynaklı olduğundan, devletin örgütler ve örgütsel alanlar üzerindeki etkileri az bilinmektedir. Devlet müdahalesinin, bir yanda yeni yasal düzenlemeler yoluyla zorlayıcılığı olabilir (Brint ve Karabel, 1991: 343). Bir yandan da böyle müdahalelerin, yakın zamanlarda sıkça görüldüğü gibi, daha öncelerin korunaklı alanlarını piyasaya ve rekabete açma niyetlerini güdüyor olması da mümkündür (D’Aunno vd., 2000: 683). Davis ve Marquis’in (2005: 341) belirttikleri gibi, ‘piyasalaşmanın’ da örgütsel alanlara ne yaptığı pek bilinmemektedir.

Araştırmamızın görgül ortamını Türkiye’deki yükseköğretim alanı oluşturmaktadır. Washington ve Ventresca’nın (2004: 93) da işaret ettikleri gibi, yükseköğretim kuruluşları örgüt kuramlarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle de kurumsalcı yazında, eğitim en fazla bahsi geçen ve incelenen alanlar arasında olmuştur (Kraatz ve Zajac, 1996: 813). Türkiye’deki yükseköğretim alanı da, 1981 sonrası dönemiyle, hem yeni yasal düzenlemeleri, hem de piyasalaştırma niyetlerini içeren bir devlet müdahalesinin örgüt tiplerine etkilerini incelemek için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Bilindiği gibi, 1981 yılında kabul edilen Yükseköğretim Kanunu ile yeni bir rejime geçilmiş, bunun bir parçası olarak da alana hükmetmek üzere, Yükseköğretim Kurulu adı verilen, merkezi bir kuruluş oluşturulmuştur. Akabinde de, bazı istisnalar dışında, bütün yükseköğretim üniversite altında toplanmıştır. Bu yapılırken de, üniversite içinde hangi akademik disiplin ve meslek dallarının, hangi eğitim düzeylerinde, ne şekilde örgütlenecek yer alacağı ve hatta alt birimlerin (örneğin fakültelerin) ne adlar taşıyacağı belirlenmiştir. Bütün bunlar, artık alandaki neredeyse tek örgütsel biçim haline getirilmiş üniversitelerin birbirlerine benzer hale gelmeleri yönünde atılmış adımlardır. Ancak bu rejim değişikliğiyle, bir yandan da, üniversitelerin kendi aralarında daha rekabetçi hale gelmeleri de istenmiştir (Doğramacı, 1984: 77). Bunun bir parçası olarak da, devlet üniversiteleri dışında, vakıf üniversitelerinin ortaya çıkmasına imkân tanınmıştır. Yukarıda belirttiğimiz genel araştırma sorusu, bu ortama uyarlandığında şu iki özgül soruyla ifade edilebilir: (1) Üniversite tiplerinde 1981 öncesinde var olan çeşitlilik YÖK rejimi sırasında artmış mıdır, azalmış mıdır? (2) Üniversite tiplerinden birinde (veya birden fazlasında) yoğunlaşma olmuş mudur?

Otuz yıllık bir süredir devam eden YÖK rejiminin¹ alandaki çeşitlilik açısından ne sonuçlara yol açmış olabileceği yükseköğretimde neler yapılması gerektiği üzerine söz söylemek isteyenlerin de üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Sıkça yapılan bir saptama, YÖK'ün üniversitelere tek bir 'model' biçtiği ve çeşitliliğe izin vermediğidir (örneğin, Ergüder vd., 2009: 4; EUA, 2008: 18; Gürüz, 2008: 78; YÖK, 2007a: 132 ve 138). Öte yandan, gerek değişen dünya ve Türkiye şartları nedeniyle, gerekse vakıf üniversitelerinin kurulması ve üniversite sayılarının artışıyla, aslında fiili bir çeşitlenmenin ortaya çıkmış olduğu da ileri sürülmüştür (Ergüder vd., 2009: 4 ve 8; Küçükcan ve Gür, 2009: 213; TÜSİAD, 2003: 18 ve 24). Buna karşılık Mızıkacı (2006: 19), Türkiye'de üniversitelerin 'büyük ölçüde homojen bir yapı' gösterdiği kanaatini ifade etmiştir.

Böyle örneklerin yansıttığı ilgi ve farklı değerlendirmelere rağmen, YÖK rejimi altında Türkiye'deki üniversitelerin birbirlerine benzer mi, yoksa daha çeşitli hale mi geldikleri bugüne dek görgül bir incelemeye tabi tutulmamıştır.

¹Gerek burada, gerekse makalenin geri kalan kısmında YÖK kısaltması, 1982 Anayasa'sının ilgili hükümleri de dâhil olmak üzere, 1981-1983 yılları arasında getirilen ve bazı değişikliklere uğramasına rağmen bugünlere kadar devam eden kurumsal düzenlemelerin tamamının oluşturduğu rejimi ifade etmek için kullanılmaktadır. Kast edilen, aynı kısaltmayla anılan yasa veya bu yasayla getirilen kurul değildir. Söz konusu yasa veya kuruldan bahsedildiğinde, önceki paragrafta olduğu gibi, ayrıca belirtilecektir.

Araştırmamız, kurumsal ve ekolojici yaklaşımların sağladığı kavramlar ve bulgulardan hareketle, bu yönde de bir katkı yapmayı ummaktadır. Yükseköğretim yazınında çeşitliliğin değişik yönlerden ele alınabileceğine işaret edilmiştir (örneğin, van Vught, 2009: 1-2). Biz bu çalışmada, YÖK’ün etkilerini, Türkiye’de yükseköğretimin 1981’e kadar olan tarihsel seyrini ve YÖK rejiminin attığı adımları gözetererek belirlediğimiz, üçü yapısal, biri de öğretim uygulamasına dair, dört ana boyutun değişik şekillerde bir araya gelmeleriyle oluşabilecek üniversite tipleri itibariyle inceliyor olacağız. Bu boyutlar, üniversitelerdeki (a) fakülte bileşimi, (b) meslek dalları ve eğitim düzeyleri açısından uzmanlaşma, (c) meslek yüksekokullarının (MYO) payı ve (d) öğretim dilidir.

İzleyen bölümde, yaptığımız görgül incelemeye temel teşkil etmek üzere, Türkiye’de yükseköğretim alanının 1981 yılına kadarki tarihçesi, oluşan üniversite tipleri itibariyle, gözden geçirilmektedir. Bunun arkasından, YÖK müdahalesinin içerdikleri, üniversite tiplerini araştırmak üzere belirlediğimiz inceleme boyutları üzerinden anlatılmaktadır. Aynı bölümde, YÖK rejiminin üniversite tiplerine yapmış olabileceği etkilere dair kurumsalcı ve ekolojici yazına dayanarak geliştirdiğimiz beklentilere de yer verilmektedir. Üçüncü ana bölümde, veri kaynaklarımız, kullandığımız ölçüler ve analiz yöntemimiz anlatılmaktadır. Elde ettiğimiz sonuçların izleyen bölümde sunulmasından sonra, bulduklarımızın gerek kurumsalcı ve ekolojici yaklaşımlar, gerekse Türkiye’deki yükseköğretim alanı açısından gösterdiklerinin tartışıldığı bölümle makale son bulmaktadır.

1. Türkiye’de Yükseköğretim ve Üniversite Tipleri, 1900-1981

Türkiye’de yükseköğretim alanının 1981’e kadar üzerinde geliştiği örgütsel ayrımlardan biri, neyin üniversite içinde yer alacağı, neyin dışında kalacağı olmuştur. Bu ayırım hem hangi meslek dallarında, hem de hangi düzeyde eğitimin üniversite içine alınacağı ile ilgilidir. Temelinde de, Osmanlı İmparatorluğu’nun medrese dışında yükseköğretim kuruluşları oluşturmaya kalkıştığı son dönemlerinde esasen Fransa’yı örnek alması yatmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1993: 124-5). Bu nedenle, hem tek bir meslek dalında eğitim veren (o zamanların tabiriyle) ‘mektepler’ açılmış, hem de üniversite (yine o zamanlar verilen adla darülfünun) kurma teşebbüslerinde bulunulmuştur (Unat, 1964: 49-80). Darülfünun’un nihayet 1900 yılında süreklilik kazanmasıyla, Cumhuriyet de iki ayrı örgüt biçimine dayanan bu yapıyı devralmıştır (Gürüz, 2008: 55). Sonrasında da, bu ikili yapı, çekişmelere ve bazen de siyasi müdahalelere konu olmak üzere 1980’lere kadar devam etmiştir. Ancak bu arada, bazı mektepler (sonraki adlarıyla, okullar) üniversite içine girebilmiş veya üniversite halini

almış, öte yandan 1960'lardan itibaren de üniversite dışı taraf hem büyümüş, hem de örgüt biçimlerindeki çeşitlilik artmıştır (Gürüz vd., 1994: 155-6).

1.1 İlk Üniversiteler, İlk Fakülteler: İki Tip Üniversitenin Yaratılışı

Osmanlı darülfünunu II. Meşrutiyet'in ilanının hemen sonrasında en baştan beri emsal olarak düşünülen, Fransa'daki ve Alman üniversitelerinin 'klasik' fakültelerinin (Clark, 1983: 37) benzerlerini (Tıp, Hukuk, Ulûm-ı Aliye-i Diniye, Edebiyat ve Fünun 'şubelerini') içerir hale getirilmiştir (İhsanoğlu, 2010: 219). Ayrıca, dişçilik ve eczacılık da tıbbı bağli iki ayrı 'mekteb-i âli' (yüksek okul) şeklinde darülfünuna dâhil edilmiştir (İhsanoğlu, 2010: 729-735). Takip eden düzenlemelerde beş şubenin adları bazı değişikliklere uğramış (1913), tıp için fakülte tabiri kullanılır olmuş (1916), 'şeriyye' adını almış olan 'diniye' şubesi kaldırılmış, diğer şubelere de medrese denmeye (1919) başlanmıştır (İhsanoğlu, 2010: 237-40, 282-86). Nihayet, Cumhuriyet'in ilanından sonra yayımlanan İstanbul Darülfünun Talimatnamesi ile (1924) fakülte tabiri tescil edilmiş ve *Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen ve İlahiyat* Türkiye'nin ilk fakülteleri olmuştur (İhsanoğlu, 2010: 303). Böylelikle de, sonraları **klasik** olarak anılacak (örneğin, Öncü, 1993: 153) üniversite tipi doğmuştur.

Darülfünun'un 1933 yılında kapatılarak yerini İstanbul Üniversitesi'nin almasına ilişkin yasada 'Yüksek Mühendis Mektebi' ve 'Yüksek Ticaret Mektebi'nin' üniversitenin içine alınması konusunda hükümetin yetkili kılınmasına karşılık, böyle bir adım atılmamıştır (Hırş, 1950: 301-10; Uluçay ve Kartekin, 1958: 282-4). Ertesi yıl kabul edilen İstanbul Üniversitesi Talimatı ile de İlahiyat Fakültesi kaldırılmıştır (Hırş, 1950: 339). Bu tarihten sonra da, Üniversiteler Kanunu'nun çıktığı 1946 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'ne fakülte halinde ilave edilen tek disiplin, Alman örneklerinin sağladığı meşrutiyet ile kurulan, *İktisat* (1936) olmuştur (Dölen, 2010, Cilt 4: 228-31 ve 690-705).

İstanbul Üniversitesi'ne dâhil edilmeyen Yüksek Mühendis Mektebi bundan yaklaşık 10 yıl kadar sonra kendi başına bir üniversiteye dönüşmüş, böylelikle üniversite dışında şekillenmiş bir yükseköğretim kuruluşu ilk kez üniversite hüviyetini kazanmıştır. Kökleri yine Osmanlı dönemine giden Yüksek Mühendis Mektebi (1941'den sonra Okulu) bu halini 1928 yılında Almanya'nın *Technische Hochschule* diye nitelenen teknik okullarından da (Clark, 1995: 34) esinlenilen düzenlemeyle kazanmıştır (Tekeli, 2010: 164; Uluçay ve Kartekin, 1958: 288). Bu okulun yerine kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) ile Türkiye'nin sadece ikinci üniversitesi değil, ikinci tip üniversitesi doğmuştur. İçinde yer alan dört fakülte (*Elektrik, İnşaat, Makine,*

Mimarlık) İstanbul Üniversitesi’ndekilerden tamamen değişiktir. İkinci bir üniversite tipi teşkil etmesi de, sadece klasik fakülteleri içermemesinden değil, mektep geleneğinden gelmesinden ötürü, uzmanlaşmış bir kimliğe sahip olmasındandır. Bu şekilde bir **teknik** üniversite tipinin Türkiye’de doğuşu, örnek alınan Alman teknik okullarının uğradığı benzer dönüşümlerden önce ve o tarihlerde Kıta Avrupası’nın nadir örneklerinden birini teşkil eder şekilde olmuştur (bkz. Hırş, 1950: 608; Rüegg, 2004: 674-702; Tekeli, 2010: 156; Uluçay ve Karatekin, 1958: 588)

Bu iki tip üniversitenin oluşturulduğu sıralarda, Osmanlı İmparatorluğu’nun Fransa’dan gördüğü tek başına mektep veya fakülte kurma uygulaması, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir (Tekeli, 2010: 164-5 ve 168-9). Bu yolla ilk Ankara Adliye Hukuk Mektebi (1925) kurulmuş, 1927’de de Ankara Hukuk Fakültesi adını almıştır (Gürüz, 2008: 56). Bunu 1935 yılında *Dil ve Tarih-Coğrafya* (DTCF), 1943’te Fen, 1945’te de Tıp Fakültesi izlemiştir (Hırş, 1950: 567, 584-5, 601). Sözü edilen dört fakültenin, 1946 yılında çıkan Üniversiteler Kanunu ile birleştirilmesiyle de Ankara Üniversitesi kurulmuştur. Görüldüğü gibi, DTCF adının farklılığı dışında bu yeni üniversiteyi oluşturan fakülteler, İstanbul Üniversitesi’nin kuruluşundakilerle aynı ‘klasik’ fakültelerdir. Aslında, Üniversiteler Kanunu’nun çıkması sırasında ve hemen sonrasında bu kez İTÜ’nün karşılığı olacak bir Ankara Teknik Üniversitesi’nin de kurulmasının düşünüldüğü anlaşılmaktadır (Hırş, 1950: 1057, 1189).

Bu proje gerçekleşmemiş, ancak 1933 yılında Almanya’daki örnekleri gibi (Clark, 1995: 34) üniversite dışında ‘enstitü’ adıyla kurulmuş olan ve bünyesindeki birimler için fakülte tabirinin en baştan beri kullanıldığı Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün (YZE; Dölen, 2010, Cilt 5: 9) üniversiteleşmesi gündeme gelmiştir. İlk başta bir Ankara Tarım Üniversitesi’ne dönüştürülmesi de düşünülen YZE (Hırş, 1950: 1277, 1280) 1948’de kapatılarak, buldukları şehirlerden ötürü, *Veteriner* ve *Ziraat* fakülteleri Ankara Üniversitesi’ne, *Orman* Fakültesi de İstanbul Üniversitesi’ne katılmıştır (Hırş, 1950: 1349-50). Akabinde, Ankara Üniversitesi’nde bir İlahiyat Fakültesi (1949) açılmış, 1950 yılında da, yüz yıla yakın bir süredir üniversite dışında (Mülkiye Mektebi adıyla) faaliyet göstermiş olan *Siyasal Bilgiler* Okulu fakülteye dönüştürülerek Ankara Üniversitesi’ne dâhil edilmiştir (Tekeli, 2010: 170-1).

Ülkede üniversiteyi geliştirme çabasıyla yapılan yukarıdaki düzenlemeler, üniversite dışında kalan kuruluşların sayısı ve çeşitliliğini de azaltmış, üniversiteyi yükseköğretim alanındaki, tek olmasa da, egemen örgüt biçimi haline getirmiştir. Aynı zamanda, Osmanlı zamanlarından beri işlenen, üniversitenin mekteplere kıyasla daha üst statüde bir kuruluş olduğu fikriyle beraber (Tekeli, 2010: 140), üniversite kendi bünyesi içinde bu tür okullar oluşturmaktan mümkün olduğu kadar uzak durmuş, sınırlı sayıda var olanlar da

ancak fakültelele bağlı biçimde faaliyet göstermiştir. Kazanılan bu yüksek statü Üniversiteler Kanunu'nun tanıdığı ayrıcalıklarla da pekiştirilince kurulmuş üç üniversite yükseköğretim alanının merkezini teşkil eder hale gelmiştir.

1.2 Yabancı Dille Öğretim ve Teknik ile Teknik Olmayan Bir Arada: Üçüncü Tip Üniversite

Yukarıda anlatıldığı şekilde yapılanmaya (DiMaggio ve Powell, 1983) yüz tutmuş yükseköğretim alanına Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin (ODTÜ) 1957'de kuruluşuyla yeni tip bir üniversite girmiştir. Bu üçüncü tip üniversite de yurtdışından yapılan bir aktarma ile oluşturulmuştur. Ancak bu kez örneği, öncekilerde olduğu gibi Kıta Avrupa'sı değil, Türkiye ile 1950'li yıllarda gelişen siyasi ve iktisadi ilişkileri nedeniyle, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) sağlamıştır. ODTÜ'yü farklı kılan yönlerden, en başta yönetim şekli olmak üzere, Türkiye kaynaklı yükseköğretim yazınında çokça bahsedilmiştir (örneğin, Ergüder vd., 2009: 52, 70-2; Ersoy, 2009; Gürüz, 2008: 63-4; Gürüz vd., 1994: 154-5). Amerikan üniversiteleri örnek alınarak kurulan yönetim düzeni bir yana, ODTÜ'nün Türkiye için yeni bir üniversite tipi teşkil etmesinin başka yönleri de vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, o sıralarda var olan bütün yükseköğretim kuruluşlarından farklı olarak, öğretimin tümüyle İngilizce yürütülmesidir. Eğitime ilişkin, yine öncesinde hiç olmayan diğer bir uygulamayı da, örnek alınan Amerikan üniversiteleri gibi, lisans ile yüksek lisans eğitiminin ayrıştırılarak ayrı kademeler haline getirilmesi teşkil etmiştir (Payaslıoğlu, 1996: 329 ve 337).

ODTÜ'nün kuruluşundaki fakülte bileşimi de yukarıda bahsedilen iki üniversite tipinden farklı olmuştur. Bir kere, ilk kez teknik fakültelerle, teknik olmayan fakülteler aynı üniversite çatısı içinde bir araya getirilmiştir (Payaslıoğlu, 1996: 338-40). Bununla bağlantılı olarak da, mimarlık dışında, Türkiye'de o zamana kadar görülmeyen üç fakülte kurulmuştur. Bir kere, mühendisliğin değişik dalları İTÜ'de olduğu gibi ayrı fakülteler halinde değil tek bir *Mühendislik* Fakültesi halinde örgütlenmiştir. Yine o günlere kadar üniversite içinde hiç örneği olmayan ikinci fakülte, ilk başta iş dünyasına yönelik olarak düşünölmüş olan, ancak Payaslıoğlu'nun (1996: 340) ifadesiyle 'biraz da tesadüfi şekilde' iktisat ve kamu yönetimini de içerir hale getirilen *İdari İlimler* Fakültesi'dir. Dikkat edileceği gibi, klasik üniversite anlayışının 1933'te İstanbul Üniversitesi'si kurulurken dışarıda bıraktığı mühendislik ve ticaret ODTÜ içinde fakülte halini almıştır. Üçüncü farklı fakülte olan *Fen ve Edebiyat* da yukarıda sözü edilen klasik fakültelele benzemekle birlikte, tek bir fakülte halinde örgütlenmiştir. İşlevi itibarıyla de, her ne kadar zaman içinde bundan uzaklaşsa da, diğer iki fakülteye 'servis' dersleri verecek şekilde düşünölmüştür (Payaslıoğlu, 1996: 340). Göröldüğü gibi, ODTÜ, klasik

fakültelerin hiçbirini içermemektedir. **Yabancı dille yarı-teknik** olarak adlandırabilecek bu yeni tip, teknik üniversite tipine kıyasla daha geniş kapsamlı olsa da, içerdiği meslek dalları klasik diye nitelenenin zaman içinde aldığı şekle göre daha sınırlıdır.

1.3 Üç Tip Üniversite ve Bileştirici Örgütlenmeler: 1960’tan 1981’e

Türkiye’deki yükseköğretim alanı, 1960 yılına yukarıda bahsedilen üç tip ve 1950’lerde kurulanlarla birlikte toplam yedi üniversite ile girmiştir. Bunlara 1960’larda bir, 1970’lerde de 11 üniversite eklenmiştir. YÖK rejimi getirildiğinde alanda 19 üniversite bulunmaktadır.² Yeni kurulanlarla üniversite, İstanbul ve Ankara dışına da yayılmaya başlamıştır. Ayrıca, 1960 öncesinde faaliyete geçen üniversiteler de başka şehirlerde fakülteler kurarak bu yayılıma katkıda bulunmuşlardır.

Üniversitenin İstanbul ve Ankara dışına çıkması, 1960-1981 yılları arasındaki örgütlenme biçimlerinin yerel ihtiyaçlara yanıt verme ve kalkınmaya katkıda bulunma gibi, ‘maddi’ diye nitelenebilecek baskılardan etkilenmesine yol açmıştır (Özbay, 1990: 119). Ancak bunun yanında kurumsal etkilerin de payı olmuştur. Bundan kasıt, bir yanda ortada üç değişik üniversite tipinin var olması, bir yandan da ABD’nin Türkiye’deki yükseköğretim üzerindeki etkisinin, sağlanan yardımların da desteğiyle, artmasıdır (Gürüz, 2008: 62).

Daha eskilere dayanan kurumsal etkilerin, yeni nüfuz etmeye başlayanla karşılaşmasının üç üniversite tipinin ilk örneklerine etkileri az olmuştur. Olanı da, Amerikan etkisinin, ODTÜ örneğinin de varlığıyla birlikte, ilk iki tipin örneklerine bir miktar sızmasıyla sınırlı kalmıştır. Yeni kurulan üniversiteler açısından iki tür sonuç ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, bazı yeni kurulanların önceden var olan üniversite tiplerinden birini izlemeleri şeklinde olmuştur. Bunun daha fazla örneği de klasik üniversite tipinin takip edilmesinde görülmüştür. İkinci sonuç ise, var olan tiplerin birden fazlasının öğelerini bir araya getiren, ‘bileştirme’ diye adlandırılacak örgütsel düzenlemelerin ortaya çıkmış olmasıdır. Hem kurumsalcı (Meyer ve Rowan, 1977: 345), hem de ekolojici (Rao ve Singh, 1999: 67-68) yazının öğrettiği

²Ancak bu üniversitelerin 1973-1978 yılları arasında kurulan altısı, 1980 yılına kadar ancak bir (Anadolu, Cumhuriyet, İnönü ve Ondokuz Mayıs) veya iki (Selçuk ve Kayseri) fakülteye öğrenci alabilir hale gelmişlerdir (Üniversitelerarası Seçme Sınavı 1980 Kılavuzu). Dolayısıyla, aşağıda örgütlenme biçimleriyle ilgili saptamaların dışında bırakılmışlardır. Bu üniversitelerin esasen YÖK rejimiyle alana yapılan müdahale ile şekillendikleri kabul edilebilir.

gibi, yeni örgütler kurulurken, kullanılacak ‘inşa malzemesi’ o örgütsel alanda (veya başka alanlarda) hazır olarak bulunabilir. Örgütler de kuruluş aşamasında bunları bir araya getirirler. Türkiye’deki yükseköğretim alanının 1960’lı yıllara girerken almış olduğu haldeki gibi, ortada birden fazla örgüt tipi varsa bir ihtimal, yeni örgütlerin birden fazla tipin parçalarını harmanlar şekilde kurulmasıdır.

1.3.1 Üç Üniversite Tipi: İlk Örnekler ve İzleyicileri³

Klasik şeklinde anılan üniversite tipinin her iki örneğinin de 1960’lar ve 1970’ler boyunca gösterdikleri ortak eğilim, bünyelerindeki meslek dallarını artırarak kapsamalarını genişletmek olmuştur. Bunda, o zamanlara kadar fakülte halini alamamış meslek dallarının fakülteleşme mücadelesi yanında, birbirlerini örnek alma ve sınırlı da olsa Amerikan etkisi gibi, kurumsal süreçlerin rolü olmuştur. Ankara Üniversitesi, Türkiye’de ilk kez bir *Eczacılık* Fakültesi (1960) açmış, İstanbul Üniversitesi de bunu Darülfünun’dan beri bünyesinde bulunan yüksekokulu fakülteye dönüştürerek (1962) izlemiştir. Yine İstanbul Üniversitesi benzer bir dönüştürmeyle Türkiye’deki ilk *Diş Hekimliği* Fakültesini kurmuş (1964), akabinde aynı Ankara Üniversitesi’nde de (1973) olmuştur. Bu üniversitede ayrıca Türkiye’de ilk defa olmak üzere biri *Tıp ve Sağlık Bilimleri* (1963), diğeri de *Eğitim* (1964) adını taşıyan iki fakülte daha açılmıştır. İstanbul Üniversitesi’nde de, önce ikinci bir Tıp Fakültesi, arkasından da ilk kez olmak üzere bir *İşletme* (1968) fakültesi kurulmuştur. Bu fakültenin köklerinde, içinden çıktığı İktisat Fakültesi’nde 1950’lerde Amerikan desteği ile kurulan İşletme İktisadi Enstitüsü yatmaktadır (Üsdiken, 2009). Yine İstanbul Üniversitesi, bir yandan Ankara Üniversitesi’nde bulunan Veteriner (1972) ve Siyasal Bilgiler (1979) fakültelerini açarken, bir yandan da İTÜ’dekilere benzer iki ‘teknik’ fakülte de [Kimya (1969) ve Yer Bilimleri (1978)] kurmuştur. Gerek bu son iki fakülte, gerekse İşletme Fakültesi’nin açılmasını klasik tipli bir üniversitenin sınırlarında, hem teknik tipin, hem de ODTÜ’nün taşıdığı Amerikan etkileriyle meydana gelen, başlarda niyetlenilmemiş bir kayma olarak nitelenebilir (Rao ve Singh, 1999: 67). Benzeri, Ankara Üniversitesi’nde, fakülte kurma biçiminde olmasa da, Fen

---

³Fakülte kuruluşları ve adlarıyla ilgili olarak aktarılan bilgiler Yükseköğretim Kurulu’ndan temin ettiğimiz, Türkiye’deki üniversite ve bağlı birimlerin kuruluş ve geçirdikleri değişiklikleri bir araya toplayan bir çalışmadaki verilere dayanmaktadır. Bu veriler hem üniversitelerin web sitelerinde yer alan bilgiler, hem de 1974-1980 yılları arasında Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi’nin yayımladığı sınav kılavuzları kullanılarak kontrol edilmiş, metinde faaliyete geçiş yılları belirtilmiştir.

Fakültesi bünyesinde mühendislik bölümleri açmak şeklinde görülmüştür. Bu arada, hem İstanbul, hem de Ankara Üniversitesi, 1960’lı yılların ortalarından itibaren, o günlere kadar görülmeyen yeni bir eğilimle, başka şehirlerde, başta tıp olmak üzere, fakülte kurarak coğrafi olarak da bir miktar yayılmışlardır.

Yeni kurulanlar arasında da klasik tipte şekillenen üç üniversite olmuştur. Bunlardan ilki Atatürk Üniversitesi’dir. Aslında bu üniversite Amerikan etkisinin daha fazla hissedildiği şekilde ve yönetimini ODTÜ’ye benzer hale getirme niyetiyle kurulmuş (1957) (Dölen, 2010, Cilt 5: 84-8; Gürüz, 2008: 64) ve biri Ziraat, diğeri de Fen ve Edebiyat olmak üzere iki fakülte ile faaliyete geçmiştir. Arkasından bir tıp fakültesi açılmış (1962), Fen ve Edebiyat Fakültesi’nin de 1969’da Fen, Edebiyat ve İşletme şeklinde üçe bölünmesiyle Atatürk Üniversitesi klasik üniversite tipine dönmüştür. Bunlara ilave olarak da 1971’de Dış Hekimliği ve *İslami İlimler* adıyla bir ilahiyat fakültesi kurulmuştur.

Benzer bir klasik üniversite tipi şekillenmeyi, ancak bu kez ilk aşamaları halinde, Diyarbakır (şimdiki Dicle) ve Fırat üniversitelerinde de görebilmek mümkündür. Zaten bu üniversitelerin ikisi de ilk fakültelerini (Diyarbakır – Tıp; Fırat – Veteriner) Ankara Üniversitesi’nden devralmışlardır. Aynı çizginin devamı şeklinde de Diyarbakır’a Fen (1974) ve Dış Hekimliği (1976), Fırat’a da aynı Fen ve Edebiyat (1975) fakülteleri ilave edilmiştir.

Türkiye’deki ikinci üniversite tipini teşkil eden İTÜ de, özgün teknik çizgisinde devam ederek bazı mühendislik dallarını yine ilk kez olmak üzere fakülte haline getirmiştir. Bunlar, *Maden* (1953), *Kimya* (1963), *Gemi İnşaat* (daha sonraları *Deniz Bilimleri* eklemesiyle) (1971), ve *Metalürji* (1976) fakülteleridir. Bu arada 1954’de kurulan Teknik Okul da 1969’da, üniversite ortamında ilk kez olmak üzere, *Mühendislik-Mimarlık* adlı bir fakülteye dönüştürülmüştür. Yine bu süreç içinde İTÜ de alandaki Amerikan örneklerine meyletme eğilimine tümüyle bağışık kalamamış ve bir (Fen ve Edebiyat bileşimi anlamına gelen, ancak 1970’lerde daha fazla benimsenir görünen adla) *Temel Bilimler* (1971) fakültesi kurmuştur. Ayrıca, bünyesindeki Teknik Okul’un fakülteleşmesiyle başlayarak, 1970’lerin ortalarında, tüm fakültelerindeki kesintisiz beş yıllık yüksek mühendislik eğitimi, ODTÜ’de olduğu gibi, lisans ve yüksek lisans şeklinde kademeli hale getirilmiştir. Son olarak da, İstanbul Üniversitesi için yukarıda değinildiği gibi, yine bir sınır kayması tezahürü olarak görülebilecek, ancak üniversite ‘teknik’ olduğu için adı sadece işletme değil de *İşletme Mühendisliği* (1977) olan bir fakülte daha eklenmiştir. Daha genel bir ABD referansının ve yarı-teknik tipin alanda galebe çalmasının işareti olarak, İTÜ’nün temsil ettiği teknik tipi izleyen başka bir üniversite 1981’e kadar çıkmamıştır.

Bu iki tip üniversitede özetlenen gelişmelere karşılık üçüncü tipi oluşturan ODTÜ'nün fakültelerinin bileşiminde ise hiçbir değişiklik olmamış, sadece diğer üniversitelerde de görülen coğrafi yayılım eğilimi, tek örnekle de olsa, bu üniversitede de kendisini göstermiştir. Öte yandan, 1971'de Robert Kolej Yüksek Okulu'nun devralınmasıyla ODTÜ'ye çok benzeyen Boğaziçi Üniversitesi kurulmuştur (Gürüz, 2008: 67). Bu üniversite de, mimarlık hariç, ODTÜ ile aynı şekilde, Temel Bilimler, Mühendislik ve (ilimler yerine kısmen daha öz Türkçeyyle) *İdari Bilimler* adlarını taşıyan fakültelerden oluşmuştur. Köklerini teşkil eden Amerikan yüksekokulunda öğretimin İngilizce olması ve ODTÜ'nün sağladığı meşruiyetle bu üniversitede de eğitim İngilizce yapılar olmuştur. Aynı şekilde, yine Robert Kolej ve de ODTÜ'de olduğu gibi, lisans ve yüksek lisans ayrı eğitim kademeleri şeklinde yürütülmüştür (Freely, 2009). Ancak ODTÜ'den ayrıştığı bir yönü, 1974'te o sıralarda Türkiye'deki üniversitelerde nadir görülen iki yıllık yükseköğretimi, bir Ön Lisans Yüksek Okulu kurarak bünyesine dâhil etmiş olmasıdır.

1.3.2 Bileştirici Örgütlenmeler

Bileştirici örgütlenme biçimlerinden biri, 'klasik' ile 'teknik' üniversite fakültelerinin ikisini de, hem de benzer sayılarda, aynı üniversite içinde oluşturmak şeklinde meydana çıkmıştır. Bunun 1981'e gelindiğinde en büyük ve uç örneğini teşkil eden Ege Üniversitesi olmuştur. Ege, Tıp ve Ziraat fakülteleriyle faaliyete başlamış (1955), bunlara sonra Fen (1961) ve Diş Hekimliği (1968) eklenmiştir. Bu noktada, ODTÜ örneğini akla getirir şekilde, hem bir *Mühendislik Bilimleri* Fakültesi (1968), hem de bu dönemde üniversite dışı kuruluşların üniversite bünyesine alınmasının ilk örneğini teşkil edecek şekilde, İzmir'deki İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin katılmasıyla bir *İktisadi ve Ticari Bilimler* Fakültesi (İTBF, 1969) kurulmuştur. Ancak daha sonra meydana gelen kuvvetli bir yön değiştirmeye Mühendislik Bilimleri Fakültesi 1978'de kapatılarak yerine İTÜ benzeri İnşaat, Makine, Yer Bilimleri, Kimya ve (ilk kez) *Tekstil* fakültesi kurulmuş, aynı yıl İTBF de bu kez İstanbul Üniversitesi'ne benzer biçimde İşletme ve İktisat olarak ikiye ayrılmıştır. Bütün bunlara ilave olarak da (ilk kez olmak üzere) *Sosyal Bilimler* (1976) ve *Gıda* (1977), beraberinde de ikinci bir Tıp fakültesi (1977), Eczacılık (1976) ve Hukuk (1978) açılmıştır. Nihayet, o zamanlara kadar üniversite dışında kalmış bir dal olan *Güzel Sanatlar* (1976) yine ilk kez bir üniversite fakültesi halini Ege içinde almıştır.

Ege Üniversitesi ölçüsünde olmasa da benzer bir bileştirici örgütlenmeyi Bursa (şimdiki Uludağ) üniversitesi bünyesinde de görmek mümkündür. Bu üniversite de önce İstanbul Üniversitesi'nden devralınan Tıp ve *İktisadi ve Sosyal Bilimler* Fakültesi ile faaliyete geçmiş (1975), sonrasında da bir yanda

klasik üniversitelerin Veteriner (1978) ve Ziraat (1981), bir yanda da teknik üniversitenin Makine (1976) ve Elektrik (1978) fakültelerine sahip hale gelmiştir.

Klasik ile teknik bileşmesinin bir diğer örneğini (bir miktar Amerikan etkilerini de barındırarak) Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) teşkil etmektedir. Gerçi KTÜ önceki ikisinden farklı olarak, adının ifade ettiği niyetle, İTÜ benzeri teknik fakültelerle (ancak tek tek değil de inşaat-mimarlık gibi ikili bileşimlerle) başlamış (1963), ancak bunların yanına bir Orman, bir de Temel Bilimler Fakültesi eklenmiştir. KTÜ bileştirici niteliğini 1973’te hem bir Tıp ve Sağlık Bilimleri, hem de ilk *Yer Bilimleri* Fakültesi’ni kurarak sürdürmüştür.

Türkiye için ikinci bir bileştirici örgütlenme tipi de ‘**klasik**’ ile ‘**yarı-teknik**’ tipin bazı parçalarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunun ilk örneği de, nüvesini teşkil eden Ankara Üniversitesi Tıp ve Sağlık Bilimleri fakültesinin ikiye ayrılması ve bir Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi eklenmesi ile faaliyete geçen Hacettepe Üniversitesi’dir (1967; Gürüz, 2008: 67). Bir yıl sonra bu fakülte biri *Fen ve Mühendislik*, diğeri de *Sosyal ve İdari Bilimler* adını taşıyan iki fakülteye dönüşmüş, ilki de 1971’de Fen ve Mühendislik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aynı yıl, klasik üniversitelerde olduğu gibi daha önce yükseköğretim olarak kurulmuş Eczacılık ve Dış Hekimliği ayrı fakülteler haline almış, bir de Kimya Fakültesi (1972) açılmıştır. Bu arada Hacettepe Üniversitesi, yine klasik üniversitelere benzer şekilde dört ayrı şehirde birer Tıp ve bir de İşletme fakültesi açarak coğrafi olarak yayılımını da artırmıştır.

Hacettepe ile ortaya çıkan bu bileştirici örgütlenme biçimini 1973’te kurulan Çukurova Üniversitesi’nde de görebilmek mümkündür. Bu üniversite de Atatürk Üniversitesi’nin kurduğu Tıp ve Ankara Üniversitesi’nin açtığı Ziraat fakültesini devralarak kurulmuş, ancak bunun arkasından da aynen Boğaziçi Üniversitesi’nin kullandığı adlar verilen Temel Bilimler (1977), İdari Bilimler (1978) ve Mühendislik (1979) fakültelerini faaliyete geçirmiştir.

1.4 Üniversite Dışı Tarafıta 1960’tan 1981’e Artan Örgütsel Çeşitlilik

Üniversitelerde yukarıda aktarılanlar olurken, 1960-1981 dönemindeki önemli gelişmelerden biri, 1940’ların ikinci yarısındaki düzenlemelerle daralan üniversite dışı yükseköğretimin hem büyümesi, hem de artan örgütsel çeşitliliğe sahne olmasıdır (Tan, 1978: 86-87). Bunun başlangıcı, yüksek iktisat ve ticaret okullarının, verdikleri uzun mücadele sonucunda 1959’da İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri’ne (İTİA) dönüştürülmelerine gitmektedir (Gürüz, 2008: 64). Bunu, kökleri yine geç Osmanlı dönemindeki mekteplere giden Güzel Sanatlar Akademisi ve İstanbul Teknik Okulu’nun (Unat, 1964: 80-80a)

nüvesini teşkil ettikleri Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA) ve Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nin (DMMA) 1969'da kurulması izlemiştir (Gürüz, 2008: 68-9). Bütün bu akademiler, mektep geleneğinin devamı şeklinde, dar bir alanda eğitim veren uzmanlaşmış kuruluşlar olmuşlardır. Gerçi artık, DGSA dışındakiler (o da kısmen ve yukarıda belirtildiği gibi 1976'ya kadar) üniversite dışında kalmış konularda değil, üniversiteleşmiş meslek dallarında öğretim yapmaktadırlar.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan mekteplerden geriye kalanlar bu şekilde yeni kimlikler kazanırken, bir yandan da üniversite içinde ya hiç, ya da çok sınırlı ölçülerde yer bulmuş meslek dalları ve eğitim düzeylerinde var olan kuruluşların sayıları artmaya ve bunlara yeni çeşitleri eklenmeye başlamıştır. Bu kuruluşlar, öncelerde olduğu gibi, başta Milli Eğitim olmak üzere, bakanlıklara bağlı, dar bir alanda faaliyet gösteren 'enstitü' ve 'okul' veya az sayıda örnekte de 'akademi' ve 'konservatuar' adlarıyla örgütlenmişlerdir (Tekeli, 2010: 199). Aralarında da sayısal olarak en fazla artanları, özellikle 1970'li yıllarla birlikte, değişik örgütlenme evrelerinden geçen eğitim enstitüleri ve öğretmen okulları ile iki yıllık meslek yüksekokulları olmuştur (Gürüz, 2008: 71). Sonuçta, 1980'lere gelinirken, üniversitenin alandaki merkezi konumu sürmekle birlikte sayısal ağırlık, akademiler de dâhil edilince, belirgin biçimde üniversite dışındaki kuruluşlara kaymış durumdadır (Tekeli, 2010: 199).

Türkiye'deki yükseköğretim alanının 1960-1981 arasındaki seyrinde önemli bir dönüm noktası, ilk örneği 1962 yılında ortaya çıkan özel yüksek okulların Anayasa Mahkemesi'nin 1971 yılında aldığı bir kararla kapatılmasıdır (Tekeli, 2010: 173-4). Aynı yıl çıkan bir yasayla da, bunların 29'u, yerlerine kurulacak 'resmi' okullar kanalıyla altı akademiye, sekizi de Ege Üniversitesi'ne bağlanmıştır.⁴ Bu özel yüksek okullar esasen kendilerine akademileri örnek alan bir örgütsel biçim olarak ortaya çıkmışlar ve çoğalmışlardır. Ancak akademilerde görülen iktisat, ticaret, mimarlık, mühendislik, güzel sanatlar dışında gazetecilik, eczacılık ve diş hekimliği gibi alanlarda eğitim vermek için kurulanları da olmuştur. Akademilerden bazıları, bunların bağlanmasıyla uzmanlaşmış kapsamları dışına çıkmış, bu da üniversiteleşme mücadelelerine ilave bir zemin kazandırmıştır. Sonrasında da, fakülteler açmaya başlamış ve giderek akademi adını taşıyan ama fiilen üniversitelere benzeyen bir hale gelmişlerdir (Gürüz, 2008: 71-2). Üniversitelere benzeme çabası, İTİA'larda esasen klasik üniversiteleri, DMMA'larda ise İTÜ'yü izleme şeklinde kendini göstermiştir.

---

⁴Sözü edilen 25.8.1971 tarih ve 1472 sayılı yasadır (1 Eylül 1971 tarih ve 13943 sayılı Resmi Gazete, s. 1-3).

2. YÖK Müdahalesi

YÖK rejimi 6 Kasım 1981 tarihinde 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile yürürlüğe konduğunda Türkiye’deki yükseköğretim alanı yukarıda özetlenen parçalı yapıya sahiptir (Tan, 1978). Hepsi devletin olmakla birlikte, bir yanda örgüt biçimlerinde (akademiler, eğitim enstitüleri, meslek okulları gibi) çeşitlilik vardır. Bir yandan da, öğrenci sayıları itibariyle olmasa da, statü açısından merkezdeki konumunu koruyan üniversitenin değişik tipleri mevcuttur. Aslında bu parçalı yapı, YÖK rejiminin kendini meşrulaştırma çabasında öne sürdüğü gerekçelerden birini de oluşturmuştur (örneğin, Gürüz, 2008: 75). Alanın bu haldeki yapılanışına ilk büyük müdahale 20 Temmuz 1982’de yayınlanan 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile gelmiştir.⁵ Yükseköğretim Kanunu’nun devamı şeklindeki bu KHK ile atılan en köktenci adım, ordu ve polis teşkilatına ait kuruluşlar hariç, üniversitenin alandaki tek örgütsel biçim haline getirilmesidir. Bu adım atılırken de, bazıları önceden akademi biçimindeki kuruluşların dönüştürülmesiyle yeni üniversiteler kurulmuş, var olanların bünyelerinde de yeni birimler kurularak veya eklemelerle değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca, üniversite tek örgütsel biçim olarak tescil edilirken, hem 2547 sayılı yasa, hem de 41 sayılı KHK ile üniversitelerin nasıl örgütlenebileceği de bazı kalıplara sokulmak istenmiştir. Alanın yapılanışına ikinci büyük müdahale de, 1982 Kasım’ında kabul edilen Anayasa’ya dayanarak, 17 Ağustos 1983’te 2547 sayılı yasaya yapılan eklerle devlet dışında, vakıflar tarafından da yükseköğretim kuruluşlarının (fiilen üniversitelerin) kurulmasına imkân tanınması olmuştur (YÖK, 2007b: 5-6).

2.1 YÖK Rejiminde Üniversitenin Örgütlenişi

YÖK’ün başlardaki bu iki büyük müdahalesinin içerdikleri ve önceki bölümde aktardığımız tarihsel seyir, yeni rejimin üniversite tipleri üzerinde yarattığı etkileri incelemek için belirlediğimiz dört ana boyutun temellerini teşkil etmektedir.

2.1.1 Fakülte Bileşimi

Hem bizim önceki bölümde Türkiye’nin yükseköğretiminde ortaya çıkan üniversite tiplerini ayrıştırırken kullandığımız, hem de YÖK müdahalesinin üniversitelerin örgütlenişini kalıplaştırma çabasının hedeflerinden biri

---

⁵Bu KHK 28.3.1983 tarihli 2809 sayılı kanunla yasa haline dönüştürülmüştür. Anılan KHK ile yasa arasında çok az fark vardır.

fakülteler ve bunların ne şekillerde bir araya getirileceği olmuştur.⁶ Dolayısıyla, fakülte bileşimi olarak adlandırdığımız boyut, üniversitelerdeki fakültelerin ne denli Türkiye'deki üniversite tarihinin erken aşamalarındaki oluşumlardan veya YÖK'ün getirdiği kalıplardan ve YÖK rejimi sırasında kurulan yeni fakülte türlerinden meydana geldiğiyle ilgilidir.

YÖK rejimi, 41 sayılı KHK'nin üçüncü maddesiyle, hem bir üniversitede kurulabilecek fakültelerin türlerini azaltmak (Tekeli, 2010: 236), hem de bunların neler olabileceğini belirlemek istemiştir. Sözü edilen maddede, klasik üniversitelerde ilk kez vücut bulan ve alternatif örgütlenme biçimleri hiç ortaya çıkmamış, hukuk, diş hekimliği, eczacılık, veteriner, ziraat ve orman fakültelerine aynen yer verilmiştir. Klasik fakültelerden tıp ve ilahiyat da, sonraları ortaya çıkmış bir miktar farklı adlar (örneğin, tıp ve sağlık bilimleri veya İslami bilimler) kaldırılarak, özgün halleriyle ilgili maddede yer almıştır. Bazı eski fakültelereyse (örneğin, iktisat, siyasal bilgiler veya makine, inşaat) bu maddedeki listede yer verilmemiştir. Ancak, sonraki maddelerde her üniversitenin hangi birimlerden oluşacağı belirtilirken, bunların bazı üniversitelerde devam etmesi kabul edilmiştir. Gerek KHK'nin üçüncü maddesinde sıralanan, gerekse istisna görülerek kabullenilen bu fakülteler 'klasik-eski' veya 'eski teknik' fakülteler olarak düşünülebilir.

KHK'nin üçüncü maddesine dâhil edilmeyen eski fakülteler yerine, ya bunların var olan farklı örgütleniş biçimleri tercih edilmiş, ya da bu KHK ile yeni tür fakülteler yaratılmıştır. Bunların ilk örneğini, 'teknik' fakülteler yerine, ya ODTÜ ile Türkiye'ye gelen 'mühendislik', ya da DMMA geleneğini devam ettiren biçimde 'mühendislik-mimarlık' adını taşıyan fakülteler teşkil etmektedir. Benzer bir tercihi Türkiye'ye yine ilk kez ODTÜ ile getirilmiş olan 'fen-edebiyat' bileşiminde de görmek mümkündür. Bu konuda KHK'nin ilgili maddesi, fen ve edebiyatın ayrı fakülteler halinde kurulmasına da izin vermekle birlikte, önceden var olan birkaç istisna dışındaki fakülte düzenlemeleri hep 'fen-edebiyat' bileşik olacak şekilde yapılmıştır. Aynı şekilde, ilk kez klasik üniversitelerde kurulmuş iktisat, işletme ve siyasal bilgiler fakülteleri yerine, İTİA geleneğinin getirdiği 'iktisadi ve ticari' adındaki 'iktisadi', ODTÜ'nün ilk kez kullandığı 'idari' terimiyle birleştirilerek 'iktisadi ve idari bilimler' (İİBF) ismini taşıyan, Türkiye'ye özgü denebilecek, yeni bir fakülte tipi yaratılmıştır.

---

⁶Söz konusu KHK'nın bu açıdan getirdiği yeni düzenlemelerden biri de lisans eğitiminin fakülteler, yüksek lisans ve doktora eğitiminin ise enstitüler içinde örgütlenmesini zorunlu kılmasıdır. Ancak, bir üniversitede hangi enstitülerin kurulacağı büyük ölçüde bünyesindeki fakültelere bağlı olduğu için enstitüler görgül incelememize ayrı bir değişken olarak dâhil edilmemiştir. Bu nedenle de izleyen saptamalarda söz konusu değişiklik ayrıca belirtilmemektedir.

Bu dört fakülte türünü (mühendislik, mühendislik-mimarlık, fen-edebiyat ve İİBF), YÖK rejiminin, hâkim örgütlenme kalıpları halini almaları yönündeki kuvvetli tercihi itibarıyla (Tekeli, 2010: 236), 'YÖK fakülteleri' olarak adlandırmak mümkündür. KHK'nin listesinde yer alan ve (YÖK'ten az önce kurulmuş birer örneği olmakla birlikte) esasen bu müdahalede DGSA ve benzeri okullarla, eğitim enstitülerini üniversiteleştirebilmek için yaratılmış, 'güzel sanatlar' ve 'eğitim' fakülteleri de bu sınıflandırma içinde düşünülebilir. Aynı şekilde, listedeki 'eğitim bilimleri' ile listede yer almayan ancak bazı üniversitelerde ilk kez oluşturulan, 'teknik eğitim' ve 'mesleki eğitim' fakülteleri de 'YÖK fakülteleri' olarak nitelenebilir.

Öte yandan, ilk vakıf üniversitesi olarak kurulan (1984) Bilkent ile, ilgili KHK'nin (sonra da yasaya dönüşmüş halinin) fakülteler için getirdiği kalıpların dışına da çıkılmaya başlanmıştır. Buna benzer girişimler, yasa maddesinin aynen devam etmesine rağmen, 1990 sonrasında, bazı yeni üniversitelerin kuruluş yasalarında ve hatta çok sayıda üniversitede birden yapılan fakülte kuruluşlarında (iletişim gibi) görülmeye başlanmıştır. Nihayet 2008 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile de (5733 sayılı) ilgili maddenin ucu açık hale getirilmiştir. Bu süreç içinde, YÖK'ün getirdiği kalıplar ve önceki eski fakültelerin sağladığı örnekler dışındaki alanlarda veya farklı adlarla kurulan fakülteleri de 'yeni fakülteler' olarak nitelemek mümkündür.

2.1.2 Meslek Dalları ve Eğitim Düzeyleri Açısından Uzmanlaşma

Türkiye'deki yükseköğretimin tarihsel geçmişini gözden geçirdiğimiz önceki bölüm ortaya çıkan üniversite tiplerinin kapsadıkları meslek dallarının yaygınlığı açısından da birbirlerinden ayrıştıklarını göstermiştir. Öte yandan, bu dönemde üniversiteler, süreleri meslek dallarına göre farklılık gösterebilen, ama hepsi lise mezuniyetinden sonra kesintisiz biçimde sürdürülen tek bir eğitim kademesinde yoğunlaşmışlardır. ODTÜ ve Boğaziçi'nin temsil ettiği üniversite tipi, lisans ve yüksek lisans derecelerinin ayrıştırılması nedeniyle, bu yönden biraz farklı olmuş, ancak bu kademelenme 1973 yılında çıkan Üniversiteler Kanunu'nda da kabul görünce, yukarıda bahsettiğimiz gibi, diğer tiplerdeki üniversitelere de bir miktar sirayet etmiştir.

YÖK rejiminin 41 sayılı KHK ile yaptığı düzenleme, yatay (meslek dalları), dikey (eğitim kademeleri), ve hatta coğrafi (mekânlar) açılardan yayılımı yüksek ancak çok da büyük olmayan bir üniversite anlayışının benimsendiğine işaret etmektedir (Tekeli, 2010: 237; YÖK, 2007a: 30). Bu tercih (belki büyüklük açısından bazı durumlarda istenenin ötesine gitmek zorunda da kalınarak), bir yanda bazı üniversitelerin ve hatta akademilerin 1981 öncesinde kendi içlerinde ulaştıkları çeşitlenmenin kabullenilmesi

zorunluluğundan, bir yanda da bütün eğitim kademelerini üniversite içine toplama gairesinden kaynaklanmıştır. Ancak, Amerikan üniversite örneklerine meyletmenin de bunda rol oynadığını ileri sürmek mümkündür (Doğramacı, 1984: 80; Gürüz, 2008: 77-78). Uzmanlaşmış üniversite anlayışının alandaki tek örneği olan ve akademilerin bazılarının da benzer hal aldığı teknik tip üniversite hiç kabul görmemiştir. Bu tipi yansıtan başka üniversite oluşturulmadığı gibi, örneğin KTÜ'deki 'teknik' ibaresi çıkartılarak adı Karadeniz Üniversitesi'ne çevrilmiştir.

2.1.3 Meslek Yüksekokullarının Payı

YÖK rejiminin üniversitelerin yapısına getirdiği önemli değişikliklerden biri de iki yıllık MYO'ları üniversite içine alması ve yaygınlaştırmasıdır (YÖK, 2007a: 49). Önceki bölümde de belirttiğimiz gibi, YÖK rejiminin gelişine kadar üniversiteler meslek okullarını bünyelerine almaktan mümkün olduğunca uzak durmuşlardır. Yükseköğretim Kanunu'nun çıkmasından önceki yılda, sadece üç üniversitede birer tane olmak üzere, bu tür (adları da meslek yüksekokulu olmayan) birim vardır. Buna karşılık YÖK rejimiyle ve yine Amerikan üniversitelerine referansla meslek yüksekokulları üniversitelerin ana öğelerinden biri haline getirilmiştir (Doğramacı, 1984: 80).

2.1.4 Öğretim Dili

YÖK öncesi tarihsel gelişimde taşıdığı önem itibariyle incelememize dâhil ettiğimiz öğretim dili konusuna YÖK rejimi ilk aşamada karışmamış, ancak başka birçok konuda olduğu gibi, yabancı dilde öğretim yapabilme, 1984 yılında yayımlanan bir yönetmelikle, Yükseköğretim Kurulu'nun iznine tabi kılınmıştır. Daha doğrudan bir müdahale, 1994'te öncekinin yerine çıkarılan bir yönetmelikle gelmiştir. Bu yönetmelikte Türkçe öğretimin esas olduğu belirtilerek, yabancı dille öğretim lisans düzeyinde beş üniversite ile sınırlandırılmış (ODTÜ, Boğaziçi, Bilkent, Koç ve Galatasaray), diğerlerine ise yabancı dilde öğretimi, yine Yükseköğretim Kurulu'nun izniyle, sadece lisansüstü düzeyde yapabilme imkânı tanınmıştır. Ancak, bu yönetmelik kısa ömürlü olmuş, iki yıl sonra değiştirilerek, bahsedilen sınırlama kaldırılmıştır. Aynı yönetmeliğin son halini aldığı 2008'de, Türkçe öğretimin esas olduğu ibaresinden de vazgeçilerek, ancak izin gereği korunarak, esasen 1984'deki ilk hale geri dönmüştür.⁷

---

⁷Bahsi geçen yönetmelikler 20 Nisan 1984, 7 Ekim 1994, 1 Nisan 1996 ve 4 Aralık 2008 tarihlerinde yayımlanmıştır.

2.2 Yasa, Piyasa ve Üniversite Tipleri

Başta belirttiğimiz araştırma sorularımızdan ilki, yasal rejimin zorlayıcı baskıları ve alanın devlet dışı kuruluşlara da açılmasıyla tetiklenmek istenen rekabet süreçleri sonucunda hem yeni üniversite tiplerinin ortaya çıkıp çıkmadığı, hem de önceden var olan tiplerin devam edip etmediği ile ilgilidir. Gerek kurumsal, gerekse ekolojici yazın bir örgüt biçimi içinde tiplerin doğmasından çok yeni örgüt biçimlerinin oluşumuyla ilgilenmişlerdir. Yeni örgüt biçimlerinin doğuşuna dair ileri sürülen fikirlerden hareket edilecek olursa, kurumsal bakış açısıyla, yeni bir tipin ortaya çıkışı, yeterli kaynaklara sahip aktörlerin, böyle bir örgüt tipinin kendi amaç ve çıkarlarına hizmet etmesi fırsatını görmeleriyle olur (Rao ve Kenney, 2008: 352). Dolayısıyla, yeni bir örgüt tipinin hayata geçirilmesi ve yerleştirilmesi bir 'siyasi proje' olarak görülebilir. YÖK rejiminde de böyle bir niyetin olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda belirttiğimiz gibi, üniversitenin, hem yatay, hem de dikey açılardan çeşitlenmiş, meslek yüksekokullarını da içeren ve belirli fakülte örgütlenme şekillerine sahip hale getirilmesi istenmiştir. Sahip olduğu güçle de YÖK rejiminin böyle bir yeni tip üniversiteyi alana yerleştirmiş olması beklenmelidir.

YÖK rejimi bunu yaparken, aynı zamanda klasik ve teknik tip üniversitenin yaygınlaşmasının da önünü kesmek istemiştir. Ancak bunların ilk örneklerinin (İstanbul ve Ankara üniversiteleri ile İTÜ) örgütlenme şekline de pek dokunamamıştır (Tekeli, 2010: 236-237). Bunun bir anlamı, bu üniversitelerin, alanda görece olarak üstün bir konumda yer aldıkları için, eskiden beri gelen ayrı bir tip olma hallerini koruma eğilimi içinde olacaklarıdır (D'Aunno vd., 2000). Bir diğer önemi de, YÖK tarafından tercih edilmeseler de, meşru ve tanınmış varlıklarıyla, en azından bazı yönleri itibarıyla, diğer üniversiteler için örnek teşkil edecekleri ve 1981 öncesinde olduğu gibi bileştirilmiş yeni tiplerin doğmasına yol açabilecek olmalarıdır (Hambrick vd., 2005: 321; King vd, 2011: 564; Schneiberg ve Clemens, 2006: 210; Washington ve Ventresca, 2004: 85).

Örgütsel ekolojiciler açısından bakılınca, yeni örgüt biçimleri, çekirdek özelliklerin var olan biçimlerden farklı şekillerde bir araya getirilmesiyle ortaya çıkar (Rao ve Singh, 1999: 67). Bu fikir, aynı örgüt biçimi içinde yeni tiplerin doğmasına da uygulanabilir. YÖK rejiminin vakıf üniversitelerinin kurulmasına imkân vererek yaratmak istediği daha rekabetçi ortamın da yeni tipler üretme arayışını körüklemiş olacağı düşünülebilir. Çok sayıda yeni örgütün kurulmasının da farklılık arayışlarını çoğaltacağı tahmin edilebilir (Aldrich ve Ruef, 2006: 61). Ayrıca, YÖK rejiminin, örneğin kurulabilecek fakültelerle ilgili en başta getirdiği kısıtlayıcı hükümleri zaman içinde gevşetme eğiliminde olduğunu veya buna mecbur kaldığını gösteren işaretler

vardır. Scott'un (2001: 115) da yazdığı gibi, yasanın hükmü, yakından izlendiği ve kuvvetli yaptırımlar içerdiği zaman geçer. Ayrıca, ilgili maddenin sınırlayıcılığı 2008 yılında fiilen ortadan da kalkmıştır. Etkisini artırıyor olabilecek rekabet koşulları yanında, sözü edilen türden esnemelerin üniversite tiplerinde çeşitliliği, özellikle yakın zamanlarda, artırmış olması beklenebilir. Başta atıf yapılan Türkçe yazında, çeşitliliğin fiilen arttığı yönündeki kanaatler de herhalde bu beklentiye dayanmaktadır. Ancak burada belki de göz önünde bulundurulmayan, örgütlerin ihtiyaç duyduğu kaynakların çevrede bolca bulunduğu durumların, yenilik ve farklılık arayışlarına pek de yol açmayacağıdır (D'Aunno vd., 2000: 680). Türkiye'deki yükseköğretime olan talep yüksekliğinin devamının da bu tür girişimleri sınırlayıcı etki yapmış olabileceği düşünülebilir.

Üniversite tiplerinden biri veya birden fazlasında yoğunlaşma olup olmadığını irdelemek isteyen ikinci araştırma sorumuza dair de, kurumsalcı yazına dayanarak ileri sürülebilecek iki beklenti vardır. Bunlardan ilki, YÖK rejiminin, yasa gücüyle ve yarattığı merkezi hükmetme organıyla, üniversiteleri yeğ tuttuğu öğelerden oluşan örgüt tipine doğru sürüklemiş olacağıdır (Schneiberg ve Clemens, 2006: 201). Zaman içinde, bu tipe doğru yönelmenin artık sorgusuz sualsiz kabul gören bir hal alması da beklenebilir. Ancak, bir yandan da devlet üniversiteleriyle vakıf üniversiteleri arasında YÖK rejiminin tercihlerine meyletme açısından farklar olabileceği de öngörülebilir. En azından ABD ortamında, kamu kuruluşları üzerindeki kurallara uyma baskısının özel sahiplik altındakilere kıyasla daha fazla olacağı gösterilmiştir (Frumkin ve Galaskiewicz, 2004: 286; Schneiberg ve Clemens, 2006: 204). Aynı şekilde, kamu sahipliği altındakilerin egemen bir örgütsel tipten uzaklaşma eğiliminin de daha zayıf olacağı bulunmuştur (D'Aunno vd., 2000: 684).

Kurumsalcı yazın sayesinde diğer bir bildiğimiz de, ortada birden fazla örgüt tipi varsa, bunlar arasında daha başarılı görülenlerin taklit edileceğidir (Brint ve Karabel, 1991: 343). Yükseköğretim alanında 1981 öncesinde oluşan başlıca üniversite tiplerinden, yabancı dille yarı-teknik diye andığımız tip (o sıralarda sadece ODTÜ ve Boğaziçi'nin temsil ettiği), hem alanda ayrıcalıklı bir konuma yerleşmiş, hem de YÖK rejiminin benimsediği bir tip olmuştur (Doğramacı, 1984: 80). Dolayısıyla bu tipin taklit edilme ihtimalinin en yüksek olması beklenmelidir. Böyle bir taklit eğiliminin de, öğrenim ücretlerine bağımlılıkları nedeniyle (YÖK, 2007b) rekabetçi baskıyı daha çok hisseden vakıf üniversitelerinde daha fazla görüleceği öngörülebilir. Vakıf üniversitelerinin birbirlerine öykünmeleri, sözünü ettiğimiz üniversite tipine toplu olarak meyletmelerini de körüklemiş olabilir (Washington ve Ventresca, 2004).

3. Yöntem

Araştırmamız YÖK rejiminin gelmesinden sonra üniversite tiplerinin zaman içindeki seyriyle ilgilendiğinden, görgül incelememizi 1990, 2000 ve 2010 yıllarını ölçü alarak yaptık. Bu yılların seçilmesi, analizleri onar yıllık eşit aralıklarla yapabilme imkânı verdiği gibi, YÖK rejiminin süregeldiği 30 yıllık zaman diliminde, üniversitelerin sayısı ve türleri itibariyle meydana gelen önemli değişiklikleri de yansıtmaktadır. İlk baştaki yaklaşık 10 yıllık (1990’a kadar olan) süre, önceden var olan üniversitelere YÖK rejiminin 41 sayılı KHK ile yaptığı ilavelerle 27’ye ulaşan toplam üniversite sayısının, sadece iki eklemeye (biri devlet, diğeri vakıf), esasen sabit kaldığı bir dönemdir. İzleyen 10 yıl, önce devlet üniversiteleri, sonuna doğru da vakıf üniversitelerinde hızlı bir artışın meydana gelmesiyle, toplam sayının 2000’de 73’e çıktığı bir dönem olmuştur. Son 10 yılda da, yeni üniversite açılışları (2010 sonunda toplam 156’ya ulaşmak üzere) yine hızla devam etmiş, bu arada vakıf üniversitelerinin örgüt sayısı olarak yükseköğretim alanındaki payı artmıştır. Kullandığımız ölçüm yıllarında, kurulmuş üniversite sayıları yukarıda belirtilenlere ulaşmış olmakla birlikte, analizlerimizde faaliyette olmayı esas aldık. Faaliyette bulunmayı da, kayıtlı öğrencisi olmak şeklinde tanımladık. Böylelikle de analizlerimize, 1990 yılı için 29, 2000 için 67, 2010 için de 139 üniversiteyi dâhil ettik.

3.1 Veriler ve Ölçüler

Çalışmamızın görgül kısmı için verileri iki kaynaktan sağladık. Bunlardan biri, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi’nin (ÖSYM) her yıl yayımladığı *Yükseköğretim İstatistikleri*’dir. Diğeri de, yine ÖSYM’nin öğrenci seçme veya yerleştirme sınavları için yayımladığı *ÖSYS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu*’dur.

Fakülte bileşimi olarak adlandırdığımız boyutun işlemsel hale getirilmesi önceki bölümde aktardığımız dörtlü sınıflandırmaya dayanmaktadır.⁸ Söz konusu kategorilerin dört ayrı ölçüye dönüştürülmesini, üniversitelerin her ölçüm yılında, aşağıdaki tanımlara göre her bir kategorideki toplam faal fakülte sayısını bularak yaptık. Faal olmayı, kayıtlı öğrencisi bulunma şeklinde tanımladık.

1. *Klasik-eski fakülteler*: Kıta Avrupa’sının örnek alınmasıyla ilk kez Darülfünun bünyesinde vücut bulan ‘klasik’ fakültelerle (örneğin, tıp, hukuk), erken aşamalarda (1950 öncesinde) bunlara katılan (örneğin,

⁸Her kategoride yer alan fakültelerin tam listeleri ikinci yazardan temin edilebilir.

ziraat, veteriner) veya bu dönemde üniversite bünyesinde mektep veya enstitü olarak kurulmuşken daha sonra fakülteye dönüştürülen (örneğin, diş hekimliği, eczacılık) ‘eski’ fakülteler.

2. *Eski teknik fakülteler*: Yine erken aşamalarda (1950 öncesinde) teknik alanların ayrı ayrı oluşturduğu fakülteler ile (örneğin makine, inşaat), aynı çizgiyi devam ettirerek YÖK rejimine kadar kurulan teknik mahiyetteki ‘eski’ fakülteler.
3. *YÖK fakülteleri*: YÖK rejiminin 41 Sayılı KHK ile ilk kez oluşturduğu fakültelerle (örneğin, eğitim), daha önce aynı veya benzer bazı örnekleri olmakla birlikte esasen YÖK rejiminin tercih ettiği fakülteler (örneğin, iktisadi ve idari bilimler, fen ve edebiyat, mühendislik).
4. *Yeni fakülteler*: YÖK rejiminin gelmesinden sonra, YÖK’ün getirmek istediği kalıplar veya tescil etmek zorunda kaldığı eski fakültelerden farklı olarak o zamana kadar Türkiye üniversite tarihinde hiç örneği olmayan bir adla kurulan fakülteler.

Üniversitenin uzmanlaşma derecesi olarak adlandırdığımız boyut içinse iki ayrı ölçü kullandık. Bunlar, yatay ve dikey uzmanlaşmadır. *Yatay uzmanlaşma* bir üniversitenin bünyesindeki fakülteler itibariyle meslek dalları açısından ne denli yoğunlaşmış olduğu ile ilgilidir. Ölçülmesinde Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) tarafından doçentlik sınavları için belirlenen ‘temel alanları’ esas aldık.⁹ Fakültelerin bu alanlara yerleştirilmesinde de ÜAK’ın her alana dâhil ettiği bilim dallarından yararlandık. Ölçü olarak da Simpson-Herfindahl yoğunlaşma endeksini kullandık (Simpson, 1949). Bu endekse göre, belirli bir üniversitenin j ölçüm yılındaki yatay uzmanlaşma katsayısı (S_{ij}), O_{ij} ’in üniversitenin i temel alanındaki fakültelerine j yılında yeni kayıt olan öğrenci sayısının üniversiteye j yılında yeni kayıt olan toplam öğrenci sayısına oranını ifade etmesiyle $S_{ij} = \frac{O_{ij}^2}{\sum O_{ij}^2}$ şeklinde hesaplanır.¹⁰ Simpson-Herfindahl endeksi 0 ile 1 arasında değer alabilmektedir. Sıfıra yakın değerler bir üniversitede belirli meslek dallarında uzmanlaşmanın düşük, bire yakın değerler ise yüksek olduğunu gösterir. *Dikey uzmanlaşma* için de ölçü

⁹ÜAK tarafından bu amaçla belirlenmiş 12 temel alan bulunmaktadır (www.uak.gov.tr – 20 Aralık 2011 tarihinde ulaşılmıştır).

¹⁰ÜAK tanımlamasına göre birden fazla temel alanda eğitim veren fakültelerde öğrenci sayılarını fakültenin yayıldığı alan sayısına bölerek paylaştırdık. Örneğin Fen-Edebiyat fakülteleri Fen Bilimleri-Matematik, Dilbilim, ve Sosyal-Beşeri-İdari Bilimler olmak üzere üç temel alana yayılmaktadır. Bu durumda Fen-Edebiyat fakültelerine yeni kayıt olan öğrenci sayılarını üçe bölerek ilgili alanlara dağıttık.

olarak Simpson-Herfindahl endeksini kullandık. Bu kez de bir üniversiteye belirli bir yılda yeni kayıt olan öğrencilerin meslek yüksekokulu, yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora programlarına göre dağılımını hesapladık. Yine, sıfıra yakın değerler belirli bir eğitim düzeyinde yoğunlaşmanın düşük, bire yakın değerler ise yüksek olduğunu göstermektedir.

Meslek yüksekokulları payı boyutunu tek ölçüyle işlemsel hale getirdik ve meslek yüksekokullarına yeni kayıt olan öğrenci sayısının, üniversiteye o yıl yeni kayıt yaptıran toplam öğrenci sayısına oranıyla hesapladık.

İncelememizin son boyutunu oluşturan öğretim dilini, *yabancı dil oranı* ile ölçtük. Öğretim dili, üniversitenin tamamı için aynı olabildiği gibi, fakülteler veya bölümler arasında farklılık da gösterebilmektedir. Dolayısıyla, yabancı dil oranının hesaplanmasında önce bir üniversitedeki her bölüm için kodlama yaptık, sonra da bunların ortalamasını aldık. Kodlamalar, yazarlardan biri tarafından sınav kılavuzlarındaki açıklamalara dayanarak yapılmıştır. Öğretimin tümüyle Türkçe olduğu durumlar 0, herhangi bir yabancı dille (İngilizce, Fransızca veya Almanca gibi) yapıldığı haller ise 1 şeklinde kodlanmıştır. Öğretimin kısmen yabancı dille yürütüldüğü durumlarda ise, sınav kılavuzlarının açıklamalar kısmında verilen bilgilerden hareketle 0 ile 1 arasında bir değer verilmiştir.¹¹ Programın mahiyeti itibarıyla yabancı dilde öğretim yapılan (... Dili ve Edebiyatı, ... Lehçeleri ve Edebiyatı, ... Kültürü ve Edebiyatı, ... Dili Öğretmenliği veya Mütercim Tercümanlık ve İlahiyat gibi) bölümlerle, yurtdışı işbirliği nedeniyle öğretimin yabancı dilde olduğu Uluslararası Ortak Lisans Programları’nı (UOLP) bu hesaplama dâhil etmedik.

3. 2 Analizler

Analiz yöntemi olarak kümeleme analizi kullandık. Üç ölçüm yılı (1990, 2000 ve 2010) için ayrı ayrı yaptığımız kümeleme analizlerine yukarıda tanımladığımız sekiz ölçünün tümünü dâhil ettik. Kümeleme analizi istatistiksel olarak sınıma yapmaya imkân veren bir yöntem değildir. Yine de bu yolla, betimleyici de olsa, YÖK rejimi süresince üniversite tiplerinde artış meydana gelip gelmediğini ve değişik tiplerde ne ölçüde yoğunlaşmalar olduğunu gözlemlemek mümkündür.

Kullandığımız ölçülerin standart sapmalarının birbirlerinden çok farklı oluşu nedeniyle, kümeleme analizini, tüm ölçüleri her yıl için ayrı ayrı

¹¹Örneğin; açıklamada “Bu programın öğretim dili Türkçedir, Ancak, bazı derslerde öğretim dili kısmen İngilizcedir” gibi bir ifade olan bölüm için öğretim dili “0,10” yabancı dil olarak kodlanmıştır.

standardize ederek (ortalamayı 0'a, standart sapmayı da 1'e eşitleyerek) uyguladık. Analiz için de, aşamalı kümeleme yöntemlerinden (küçük grup içi varyansa sahip kümeler oluşturmaya yarayan) ortalama bağlantı tekniğini (Hair vd., 2006), mesafe ölçüsü olarak da Öklid uzaklığını kullandık. Analiz yaptığımız yılların tümü için değişkenler arası ikili korelasyonların en fazla 0,64, varyans büyütme faktörünün ise en yüksek 3,51 çıkmasıyla, bir çoklu bağlantı sorunu olmadığını saptadık.

Veri setini en iyi temsil eden küme sayısını belirlemek için kullanılabilecek standart bir yöntem bulunmamaktadır (Hair vd., 2006). Biz bu çalışmada dendrogram ve aglomeratif çizelgeleri birlikte değerlendirilerek, alternatif kümeleme çözümlerini belirledik.¹² Nihai küme sayılarını belirlerken de analize girdi teşkil eden ölçüler açısından anlamlı derecede ayrışan profiller oluşması kriterini esas aldık. Bulduğumuz küme sayılarının Calinski ve Harabasz (1974) ve Duda vd. (2001) tarafından önerilen küme belirleme istatistikleri ile de tutarlı olduğunu teyit ettik.¹³

4. Bulgular ve Yorumlar

Kümeleme analizlerinden elde ettiğimiz sonuçlar, analizin yapıldığı yıllar itibariyle, Çizelge 1'de verilmektedir.¹⁴

---

¹²Uç değerler kümeleme analizi sonuçlarını etkileyebildiğinden, uç değer olarak nitelenebilecek üniversiteleri her analiz dönemi için dendrogram incelemesi ve Mahalanobis uzaklığı hesabı ile tespit ederek (1990 yılı analizinde üç üniversite, 2000 ve 2010 yılı analizlerinde birer üniversite) veri setinden çıkardık. Bu şekilde tekrarladığımız analizlerde kümeleme analizi sonuçlarımızın değişmediğini gördük. Uç örnek niteliğindeki üniversiteleri Çizelge 1'de ayrı kümeler şeklinde gösterdik.

¹³Bu istatistikleri Stata 11'de *cluster stop* komutu ile hesapladık. Ayrıca, aşamalı kümeleme analizi çözümlerinin işaret ettiği küme merkezlerini çekirdek (başlangıç) noktası olarak k-ortalama kümeleme analizleri de yaptık ve bu iki analizin sonuçlarını karşılaştırdık. K-ortalama analizleri 1990 ve 2000 yılında bir veya iki üniversitenin kümelenmesinde farklı sonuçlar verdi; 2010 yılında ise algoritmasından beklenecek şekilde en büyük kümeyi parçaladı. İzleyen bölümde aşamalı kümeleme analizinden elde ettiğimiz sonuçları sunuyoruz.

¹⁴Analizlerden çıkan kümelerde yer alan üniversitelerin listeleri ikinci yazardan temin edilebilir.

4.1 Üniversite Tiplerinde Çeşitlenme

İlk araştırma sorumuz açısından bakılacak olursa, YÖK rejiminin 30 yılında, üniversite tiplerindeki çeşitliliğin dalgalanan bir seyir izlediği görülmektedir. İlk 10 yılın sonlarına doğru, 1980'deki duruma kıyasla çeşitlilikte bir artma, 2000'e gelindiğinde önceki döneme göre bir daralma, son 10 yılda da tekrar bir artış olmuştur.

İlk 10 yıl için gözlemlenen çeşitlilik artışında hem YÖK öncesi oluşan üç ana üniversite tipinin varlığını sürdürmesi, hem de YÖK rejiminin getirmek istediği yönde yeni bir üniversite tipinin ortaya çıkmasının rolü olmuştur. Ayrıca, 1981 öncesi için klasik ile yarı-teknik bileşmesi diye adlandırdığımız tipin, yeni rejimin zorlamalarıyla bir miktar değişikliğe uğrayarak, sürmesinin ve tek örnekli bazı yeni tiplerin doğmasının da 1990 yılı için YÖK öncesi döneme kıyasla gözlemlenen çeşitlilik artışında payı olduğu anlaşılmaktadır.

Bir kere, YÖK öncesinin klasik, teknik ve yabancı dille yarı-teknik tipleri, öngördüğümüz gibi, dirençli çıkmış ve bazı değişikliklere uğramakla birlikte (örneğin, MYO'ların katılması veya bazı fakültelerin YÖK'ün isteklerine uyumlu hale getirilmesi) diğerlerinden ayrı tipler olarak sadece ilk 10 yılda değil, sonrasında da devam etmişlerdir. Eskinin izlerini **klasik-YÖK bileşmesi** adını verdiğimiz tipte de görebilmek mümkündür. Bu kümede yer alanların üçte ikisi ya 1970 öncesinde kurulmuş, ya da İTİA'lardan dönüştürülmüş üniversitelerdir.

Öte yandan YÖK rejimi, yine öngördüğümüz gibi, kendi istediği tipte bir üniversiteyi de yaratmıştır. **YÖK tipi** diye adlandırdığımız bu üniversitenin ayırıcı özelliği MYO oranının yüksekliğidir. Ayrıca, öğretim dili Türkçe, dikey ve yatay uzmanlaşması düşük (kapsadığı meslek dalları geniş), YÖK fakülteleri ağırlıklı, ancak fakülte sayısı da, yabancı dille yarı-teknik tipte olduğu gibi, görece olarak azdır. YÖK rejimi bu tipi ya yepyeni kurduğu (akademilerden dönüştürme olmayan) veya 1970'li yıllarda kurulmuş üniversitelere yeni şekil vererek yaratmıştır. Bu kümede yer alanlardan sadece bir tanesi 1970 öncesinde kurulmuş bir üniversitedir. Çizelge 1'in gösterdiği gibi, bu tip üniversite 30 yıllık süre içinde ortalama özellikleri pek de değişmeden varlığını sürdürmüştür.

İlk 10 yılda bunlar yanında, tümü tek örnekli olan dört tip üniversite daha ortaya çıkmıştır. Bunlardan, **yabancı dille yeni-YÖK bileşmesi** diye adlandırdığımız, ilk kurulan vakıf üniversitesinin yansıttığı tiptir. Aslında klasik-YÖK bileşmesi diye andığımız tipe benzeyen bu üniversitenin ayırıcı özellikleri (YÖK şablonları dışına çıkma imkânı o sıralarda sadece bu üniversiteye sağlandığından) yeni fakülteler içermesi, yabancı dilde öğretim ve MYO oranının daha da yüksek oluşudur. Çizelge 1'in gösterdiği gibi, bu tip zaman içinde, bazı önemli değişikliklere uğrayarak, uzun ömürlü de olmuştur.

Devlet üniversitelerinin teşkil ettiği diğer üç ayrık tip ise (**lisans üniversitesi, uzmanlaşmış ve MYO ağırlıklı uzmanlaşmış**) böyle olmamış, bunlar izleyen 10 yılda diğer tiplerden birine doğru kaymışlardır. Ancak Çizelge 1'de görüleceği gibi, bu tipleri yansıtan başka örnekler son 10 yılda tekrar ortaya çıkmıştır.

Çizelge 1'deki sonuçlar, YÖK rejiminin, yasa ve alana hükmeden merkezi organıyla, yaratması beklenecek çeşitlilik azaltıcı etkinin kendisini esasen ikinci 10 yıllık dönemde gösterdiğine işaret etmektedir. Gerçi çeşitlilik yine vardır. Bir kere, YÖK öncesinden gelen üç üniversite tipi ana özellikleriyle, hatta bir miktar daha eski hallerine dönerek, devam etmektedir. Çeşitlilikteki azalmanın bir nedeni, YÖK rejimiyle ortaya çıkan klasik-YÖK bileşmesi üniversitelerin ayırıcı yönlerini kaybederek (biri hariç) YÖK kümesi içinde yer alır hale gelmeleridir. İkinci bir neden de, yukarıda belirtildiği gibi, önceki 10 yılın dört ayrık tipinden sadece birinin varlığını devam ettirebilmesidir. Buna karşılık yeni tip olarak da sadece, yeni fakülteleri, fakülte sayısının çokluğu ve MYO oranının görece düşüklüğüyle YÖK tipinden ayrılan, tek bir tip ortaya çıkmıştır.

Son 10 yıldaysa tekrar artan bir çeşitlilik gözlenmektedir. Bunun nedenleri de birkaç tanedir. Bir kere, önceki dönemde görülen altı tip üniversite büyük ölçüde aynen devam etmektedir. Ayrıca, bu tiplerden ikisinin kendi içinde ayrılmaya uğramasıyla, bir yanda **yabancı dille teknik ve teknik-YÖK bileşmesi** adlarını verdiğimiz yeni iki tip doğmuş, bir yanda da klasik-YÖK bileşmesi diye adlandırdığımız tip tekrar ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde, 1980'lerde ilk örnekleri görülüp sonra kaybolan lisans üniversitesi, uzmanlaşmış ve MYO ağırlıklı uzmanlaşmış tiplerin yeniden belirmesi çeşitliliği artırıcı olmuştur.

Çizelge 1, devamlılık gösteren üniversite tiplerinin ortalama özellikleri itibarıyla ne denli değişikliğe uğradıklarına dair bilgi de içermektedir. En eski tiplerden klasik üniversite, YÖK öncesi günlerine kıyasla yaşadığı sınır kaymaları (bazı YÖK fakültelerinin, şimdilerde de yeni fakültelerin eklenmesi ve MYO oranının yükselmesi) dışında büyük ölçüde sabit kalmıştır. Teknik tip için de, sayısının ikiye çıkmasına rağmen yakın zamanlara kadar fazla değişiklik olmamıştır. Ancak son yıllarda en eski örneğinin (İTÜ) (belki de en iyi öğrenciler için rekabetin bir sonucu olarak) yabancı dille öğretime doğru kayışının daha belirgin hal alışıyla bu tip, yukarıda da belirtildiği gibi, kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Eski tiplerin üçüncüsü olan yabancı dille yarı teknik de, YÖK rejiminin kendi kalıplarına uydurulması sonrasında, yeni üniversitelerin katılımına rağmen fazla değişmiş görünmemektedir. Belki tek not edilecek olan, bu kümeye yeni giren üniversitelerle birlikte, özgün örneklerinin rağbet etmediği bazı klasik ve yeni fakültelerin bu tipin içinde de yer almaya başlamasıdır (Çizelge 1).

YÖK rejimiyle birlikte ortaya çıkan YÖK tipi ve klasik-YÖK bileşmesi içinse bunlardan biraz farklı gelişmeler olmuştur. Çizelge 1'in gösterdiği gibi, bunlar zaman içinde birbirlerine yaklaşabilen veya uzaklaşabilen tiplerdir. YÖK rejiminin gelmesinin hemen sonrasına bakıldığında esas ayırıştırıcı özelliklerin, YÖK tipi için yüksek MYO oranı, diğeri içinse hem klasik-eski, hem de YÖK fakültelerinin (ve toplam fakülte sayısının) fazlalığıdır. Çizelge 1, 2000 yılına gelindiğinde bu farkların kapandığını, 2010'da ise, yine ayrı kümeler olarak çıkacak şekilde ayrıştıklarını göstermektedir. Ancak bu yeni durumda, MYO oranları ve YÖK fakülte sayıları iki tip arasında 1980'lerdeki kıyasla yakınlaşmıştır. Buna karşılık, klasik-eski fakülte sayılarındaki fark devam ederken, bir de buna klasik-YÖK bileşmesinde yeni fakültelerin görece fazlalığı eklenmiştir.¹⁵

Çizelge 2, özellikle yeni üniversite tiplerinin hangi koşullardan kaynaklandığına dair bazı gözlemler yapmaya imkân verecek bulgular sunmaktadır. İlk 10 yıla bakıldığında, yeni tiplerin hepsinin yeni kurulmuş üniversitelerle doğduğu görülmektedir. Gerçi bunların üçünü oluşturan devlet üniversitelerinin farklı tipler teşkil edişi, ikisinin (o zamanki adlarıyla, Yıldız ve Mimar Sinan üniversiteleri) akademi iken var olan hallerine YÖK'ün çok fazla müdahale etmeyişinden, üçüncüsünün de (Gaziantep), bir üniversiteden daha yeni ayrılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Zaten, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu üniversitelerden hiçbiri, izleyen yıllarda, kuruluş aşamalarındaki özellikleriyle kalmamışlar, diğeri tiplerden birine doğru kaymışlardır. Yine yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bu dönemdeki yeni dört tipten sadece biri uzun ömürlü olmuştur. Bu da yükseköğretimi devlet tekeli dışına çıkarmanın çeşitliliği artıracığı varsayımını destekler biçimde yeni kurulmuş bir vakıf üniversitesiyle şekillenmiş bir tiptir.

¹⁵Devamlılık gösteren tiplerin seyrini görmek için üç ölçüm yılında elde ettiğimiz gözlemlerin hepsini (n=235) dâhil ederek yaptığımız ilave bir analiz yukarıda söylediklerimizi desteklemektedir. En eski üç tip ve yeni ortaya çıktıklarını saptadığımız tipler bu analizde de kendilerini aynen göstermektedir. Bu analizden elde edilen sonuçların Çizelge 1'de sunduklarımızdan tek önemli farkı YÖK ve klasik-YÖK bileşmesinin tiplerinin (bunların yakınlığına işaret eder doğrultuda) ayrışmamasıdır. Bunun yerine büyük bir (YÖK tipi, n=143) küme, bir de bundan, biri MYO oranının yüksekliği ve her tür fakültesinin azlığı ile (n=23), diğeri de düşük MYO oranı ve daha yüksek sayıda klasik-eski ve yeni fakülteleriyle ayrılan küçük (n=4) bir küme elde edilmiştir. Bu analizden elde ettiğimiz sonuçlar da ikinci yazardan edinilebilir.

Çizelge 2: Üniversite tiplerinin ortalama demografik özellikleri, 1990-2010

Üniversite Tipleri	N	Yaş		Büyükük ^a		Vakıf Üni. Oranı (%)
		Ort.	SS	Ort.	SS	
Klasik	3	45,3	11,06	5044,3	1881,9	0,0
Teknik	1	46,0	-	4181,0	-	0,0
1 Yabancı dille yarı-teknik	2	25,0	8,49	2403,0	1084,7	0,0
9 YÖK	10	15,1	7,92	2546,3	1049,5	0,0
9 Klasik-YÖK bileşmesi	9	15,8	8,17	4769,9	1849,6	0,0
0 Yabancı dille yeni-YÖK bileşmesi	1	6,0	-	2303,0	-	100,0
Lisans üniversitesi	1	8,0	-	746,0	-	0,0
Uzmanlaşmış	1	8,0	-	3044,0	-	0,0
MYO ağırlıklı uzmanlaşmış	1	3,0	-	1100,0	-	0,0
Klasik	2	60,5	9,19	8610,5	1184,4	0,0
2 Teknik	2	37,0	26,87	2644,0	512,0	0,0
0 Yabancı dille yarı-teknik	15	8,6	11,10	952,4	1069,1	73,3
0 YÖK	45	15,2	10,24	4479,2	2482,6	6,7
0 Yabancı dille yeni-YÖK bileşmesi	1	16,0	-	2653,0	-	100,0
Yeni-YÖK bileşmesi	2	31,5	19,09	9901,0	2460,7	0,0
Klasik	3	59,3	20,4	10106,0	5336,7	0,0
Teknik-YÖK bileşmesi	1	28,0	-	4528,0	-	0,0
Yabancı dille teknik	1	66,0	-	3515,0	-	0,0
2 Yabancı dille yarı teknik	16	15,8	12,65	1006,1	794,2	75,0
0 YÖK	79	11,4	10,41	3969,1	3007,6	16,5
1 Klasik-YÖK bileşmesi	20	25,6	16,43	8540,7	4886,4	20,0
0 Yabancı dille yeni-YÖK bileşmesi	3	16,3	8,74	2206,3	823,3	100,0
Yeni-YÖK bileşmesi	1	28,0	-	12258,0	-	0,0
Lisans üniversitesi	7	1,1	0,90	374,3	253,0	100,0
Uzmanlaşmış	5	1,0	0,71	194,6	112,2	100,0
MYO ağırlıklı uzmanlaşmış	3	2,3	0,58	692,3	358,3	33,3

^a Büyükük için yeni kaydolun öğrenci sayılarının ortalamaları verilmektedir.

N=sayı; Ort=ortalama; SS=standart sapma.

Gerçi, 2000 yılı için elde edilen sonuçlar yeni tiplerin yeni kurulan üniversitelerden doğacağı fikrini ne devlet ne de vakıf üniversiteleri için desteklemektedir. O dönemde beliren tek yeni tip görece olarak uzun geçmişe sahip iki üniversitenin ayırıcı özellikler kazanmalarıyla oluşmuştur (Çizelge 1).

Buna benzer bir örneği son 10 yılda da görmek mümkündür. Türkiye yükseköğretimin en eski ikinci üniversitesi, diğer özelliklerini korumakla birlikte, yabancı dille öğretime kaymayla yeni bir tip yaratmıştır. Ancak bir yandan da, 1980'lerin sonlarında da görülen üç tipin tekrar ortaya çıkışının yeni kurulan üniversitelerle olduğu ve bunlar arasında büyük ağırlığı vakıf üniversitelerinin teşkil ettiği görülmektedir (Çizelge 2). MYO ağırlıklı uzmanlaşmış diye adlandırdığımız tip içinde görülen iki devlet üniversitesinin başlangıçtaki kaynak darlıklarından ötürü burada yer aldıkları düşünülebilir. Zira son 10 yıl içinde kurulup da faaliyete geçen diğer 39 devlet üniversitesinden biri hariç hepsi YÖK kümesi içinde yer bulmaktadır. Yeni tiplerin daha ziyade vakıf üniversitelerinde görülmesi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, rekabetin yeni oluşumları körükleyişinin, bu tür üniversitelere yönelik talebin sınırlarına yaklaşılmasıyla ilişkili olabilir. Gerçi bu yeni tipler içinde yer alan üniversiteler çok kısa zamandır faaliyettedirler. Dolayısıyla, yarattıkları yeni tiplerin uzun ömürlü olup olmayacağını kestirmek zordur. Yine de, 1980'lerde benzer özelliklere sahip şekilde kurulan devlet üniversiteleri gibi, YÖK zoru ve sahip oldukları geçmişle değil, 'piyasa' şartlarından etkilenecek şekilde şekillenmiş olmaları belki temsil ettikleri tiplerin devamına yol açabilir.

4.2 Üniversite Tiplerinde Yoğunlaşma

Çizelge 1 ve Çizelge 2 ikinci araştırma sorumuzla ilgili sonuçlar da içermektedir. Yine, 30 yıllık süre için toplu olarak bakılacak olursa, yoğunlaşma da, çeşitliliğe koşut bir seyir izlemektedir. Yoğunlaşmayı izlemek için kullanılabilecek bir ölçü, daha yaygın hale gelmiş tiplerin alandaki örgütlerin ne kadarını teşkil ettiklerini hesaplamaktır (Schneider ve Clemens, 2006: 216). İlk 10 yıl için hesaplanınca en yaygın tip (YÖK tipi) alandaki üniversitelerin yaklaşık üçte birini (%34,5), ikincisi (klasik-YÖK bileşmesi) de eklenince, beraber %65,5'ini teşkil etmektedir. Aynı oranlar 2000 yılı için hesaplandığında, yine en yaygın olan YÖK tipi üçte ikiden biraz fazlayı (%67,2), ikinci sıradaki yabancı dille yarı-teknik ile beraber de %89,6'yı oluşturmaktadır. Son 10 yılın sonunda ise bu yoğunlaşmanın bir miktar azaldığı, ancak çeşitlerin artışının işaret ettiğinden farklı olarak, 1980'li yılların sonlarındaki durumun ötesine gidilmediği görülmektedir. Aksine, bu kez üç tipte yoğunlaşma gözlenmektedir. Yine en yaygın olan YÖK üniversitesi için bulunan oran %56,8'dir. Tekrar ikinci sıraya gelen klasik-YÖK bileşmesi ve

üçüncü sıradaki yabancı dille yarı-teknik eklenince de, bu üç tip, üniversitelerin yaklaşık %83'ünü teşkil etmektedir (Çizelge 1).

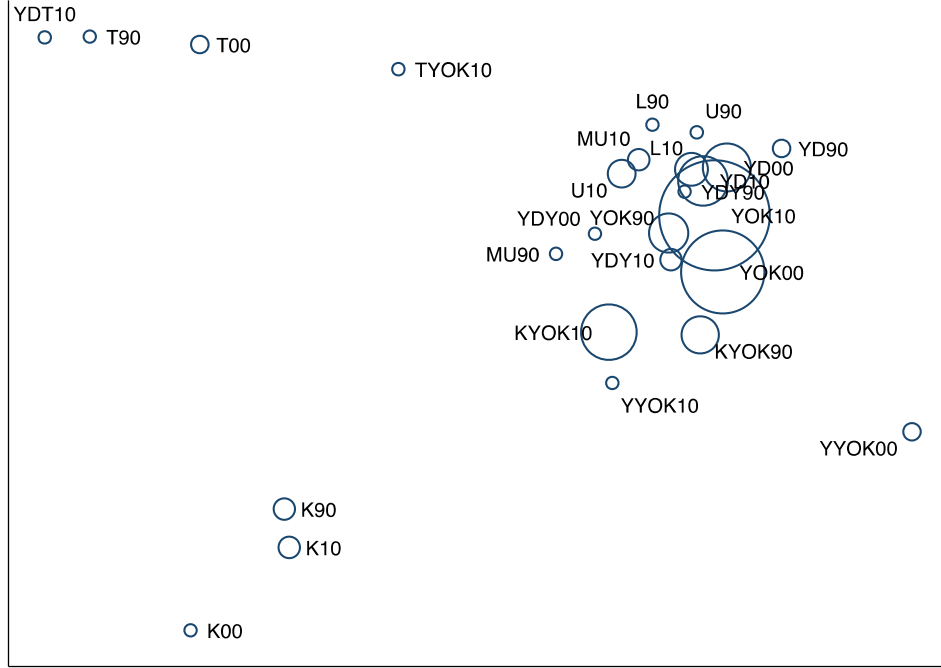
Görüldüğü gibi, verdiğimiz oranlar zaman içinde değişkenlik göstermekle birlikte, değişmeyen YÖK'ün istediği üniversite tipinin hep en yaygın oluşudur. Ayrıca, bu tipin ağırlığının YÖK rejiminin alana ilk şekil verdiği döneme kıyasla arttığı da görülmektedir. Bunun yanında, YÖK rejiminin yarattığı ortam, en baştan beri benimsemediği iki en eski üniversite tipinin (klasik ve teknik) sayısal gelişiminin önünü kesmiş, 1981 öncesinde bunları bileştiren tipi de ortadan kaldırmış görünmektedir. Eski iki tipe arada sadece birer tane daha üniversite eklenebilmiştir. YÖK rejiminin 1980 öncesinin izlerini taşıyıp da sayısal gelişmesini engelleyemediği, ancak kendi şablonları doğrultusunda bir miktar değiştirdiği, şimdiler için klasik-YÖK bileşmesi (1981 öncesinde klasik ile yarı-teknik) diye andığımız tip olmuştur.

Çizelge 2'nin belirli üniversite tiplerinde yoğunlaşmada devlet ve vakıf üniversiteleri açısından gösterdikleri de beklentilerimizi büyük ölçüde desteklemektedir. Bir kere, YÖK sonrasının ana üniversite tiplerinden ikisi de (YÖK tipi ve klasik-YÖK bileşmesi) esasen devlet üniversitelerinin benimsediği veya tabii tutulduğu tipler olmuştur. Gerçi Çizelge 2, vakıf üniversitelerindeki sayısal artışla birlikte, bunlar arasında da bu tiplere meyledenler olduğunu göstermektedir. Yine de vakıf üniversitelerinin esas izlediği tip, öngördüğümüz gibi, başlarda ODTÜ ve Boğaziçi'nin temsil ettiği yabancı dille yarı-teknik şeklinde andığımız tip olmuştur. Son 20 yılda bu kümedeki üniversitelerin yaklaşık dörtte üçü vakıf üniversiteleridir. Ayrıca, Çizelge 2'nin, vakıf üniversiteleri arasında özellikle son 10 yıl içinde, sadece kendilerinin içinde yer aldığı alternatif bir tipe (**yeni ilaveli yabancı dille eğitim**) bir miktar yönelme olduğunu ve yukarıda belirttiğimiz gibi yeni tip arayışları içinde bulduklarını gösterdiğine de işaret edilmelidir.

Sonuçlar

Araştırmamızın gerek kurumsalcı yaklaşımlar, gerekse Türkiye'deki yükseköğretim alanı açısından gösterdikleri ve düşündürdüklerini dört ana noktada toplamamız mümkündür. Bunlarla ilgili dile getireceklerimizin bazılarını görsel olarak da desteklemek için çok boyutlu ölçekleme yönetimini kullanarak yaptığımız ek bir analizin sonucunu da Şekil 1'de veriyoruz. Bu şekli Çizelge 1'de sunduğumuz kümelerin her ölçüdeki ortalamalarının çok boyutlu ölçeklemeye tabii tutulmasıyla elde ettik. Dairelerin büyüklükleri değişik kümelerde yer alan üniversitelerin sayılarını yansıtmaktadır.

Şekil 1: Türkiye’de Üniversite Tipleri, 1990-2010^a

^aKısaltmalardaki sayılar ölçüm yıllarını (90=1990; 00=2000; 10=2010), harfler de üniversite tiplerini (K=Klasik; T=Teknik; YD=Yabancı dille yarı-teknik; YOK=YÖK; KYOK=Klasik-YÖK bileşmesi; YDY=Yabancı dille yeni-YÖK bileşmesi; L=Lisans üniversitesi; U=Uzmanlaşmış; MU=MYO ağırlıklı uzmanlaşmış; YYOK=Yeni-YÖK bileşmesi; TYOK=Teknik-YÖK bileşmesi; YDT=Yabancı dille teknik) göstermektedir.

Çalışmamızın gösterdiklerinin ilki, yasa değişikliğiyle gelen yeni rejimin, alanın yapısını değiştirdiğidir. Şekil 1’in bariz biçimde gösterdiği gibi, alanın ağırlık merkezi, makalenin başındaki tarihsel anlatımın YÖK’ün hemen öncesi için gösterdiği durumdan farklı bir noktaya gelmiştir. Öte yandan, bu yapı değişikliği, araştırma sorularımızdan ilki açısından, çeşitliliğin ortadan kalktığını ya da azaldığını göstermemektedir. Ancak, gözlemlenen çeşitlilik, YÖK öncesinde de olduğu gibi, sınırsız bir biçimde değil, bir takım hâkim kalıplar içinde şekillenmiştir. Değişmiş olan, kalıplardır. Bunun ikinci araştırma sorumuz açısından ifade ettiği de, yoğunlaşmanın yeni rejimin yarattığı veya benimsediği üniversite tipleri etrafında oluşmuş olmasıdır (Şekil 1).

İkincisi, gözlemediğimiz çeşitlilikte esas rolü yasa ve alanın tarihsel geçmişi oynamış görünmektedir. Şimdilerin egemen üniversite tipleri ya ilk YÖK tarafından oluşturulmuş, ya da geçmişin getirdikleriyle YÖK rejiminin istediklerinin bileştirilmesi veya kısmi değişikliklere uğratılmasıyla şekillendirilmiştir. Özellikle YÖK tipi ve klasik-YÖK bileşmesi dediklerimizin yaygınlaşması da, beklediğimiz gibi, devlet üniversiteleri vasıtasıyla olmuştur. Aslında YÖK tipi bile öncelerin oluşumlarından tamamen bağımsız değildir. YÖK kendi istediği tip üniversiteyi yaratırken yepyeni bir keşif yapmamış, ‘inşa malzemesinin’ bir kısmını, öncesinin yabancı dille yarı-teknik diye adlandırdığımız tipi vesilesiyle alanda hazır bulmuştur. Önceleri üniversiteye uymaz diye düşünülen öğeleri de (örneğin, MYO’lar), gücünü kullanarak ve genel referansını teşkil eden Amerikan örneklerine atıfla (Doğramacı, 1984: 80) katıp kendi tipini üretmiştir. Geçmişin daha kuvvetli etkisini hem klasik-YÖK bileşmesinde, hem de öncelerde oluşup, YÖK’ün başta sadece kendi şablonlarına uydurmak için bazı kısmi (fakülte adlarını değiştirmek ve istediği bir fakülte eklemek gibi) uyarlamalar yaptığı yabancı dille yarı-teknik tipte görebilmek mümkündür. Ayrıca, gözlemediğimiz çeşitlilikte, her ne kadar ağırlık merkezinin kenarlarında kalsalar ve sayıları fazla artmasa da, en eski iki üniversite tipinin devam ediyor olmasının da payı vardır (Şekil 1). Bunlar için geçmişle kazanılan statünün, yeni rejimle getirilmek istenen düzenlemelere karşı, koruma kalkanı gibi işlediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, Reay ve Hinings’in (2005: 352) ifade ettikleri gibi, kudretli bir aktör alandaki yapıyı değiştirecek güce sahip olabilir, ancak alandaki kurumsal mantıklar üzerinde eş derecede denetim sağlamak kolay değildir. Türkiye’nin yükseköğretiminde de, alanın oluşumu sırasında ortaya çıkan örgütlenme tipleri hem fikir, hem de yapısal ve uygulama öğeleriyle varlıklarını sürdürmekte, hatta diğer tipler üzerinde etkileri devam eder görünmektedir. Yıldız Üniversitesi’nin 1992 yılında adına teknik ibaresini ekletmesi ve 2000’de İTÜ ile aynı küme içinde yer alır hale gelmesi bunun bir örneğidir. Bugünlerde de bazı üniversitelerin YÖK rejimiyle oluşturulmuş fen-edebiyat fakültelerini, klasik üniversitelerde olduğu gibi, fen ve edebiyat olarak ikiye ayırmaları başka bir örneği teşkil etmektedir. Bütün bunlar tarihin gerek örgütler, gerekse örgütsel alanlar için taşıdığı önemi bir kez daha göstermektedir.

Kuvvetli yasal ve tarihsel etkilere karşılık piyasanın rolü sınırlı kalmış gibi görünmektedir. Üniversite kurmayı devlet tekeli dışına çıkarma ve daha rekabetçi bir ortam yaratma niyeti, özellikle başlarda, çeşitliliği artırmak açısından umulduğu tahmin edilebilecek sonuçları vermemiştir. Yeni kurulan vakıf üniversiteleri, çeşitliliği artırmak yerine, benzeştirici kurumsal süreçlerin etkisiyle, ya önceden var olup da en başarılı görünen üniversite tipini (yabancı dille yarı teknik), ya da YÖK rejimiyle ortaya çıkanları izleme eğilimi göstermişlerdir. Sadece son 10 yıl içinde, ekoloji yazınının öngöreceği biçimde,

yeni kurulan üniversitelerle yeni tip örgütlenmelerin ortaya çıkmaya başladığı, bunda da vakıf üniversitelerinin başı çektiği gözlemlenmektedir. Gerçi bunda YÖK rejiminin 1990'dan sonra özellikle fakülte bileşimlerine dair daha esnek bir tutum takınmasının ve bu tür farklılıklar yaratmanın giderek meşruiyet kazanmasının payı olduğu da akla gelebilir. Yine de, yeni tip arayışları içinde olanların daha ziyade vakıf üniversiteleri oluşu ve bunların alanın daha fazla olgunlaştığı aşamalarda ortaya çıkışı rekabet süreçlerinin etkilerine işaret eder görünmektedir. Yeni doğan tiplerin uzmanlaşmış örgütlenmeleri içeriyor olması da bu kanıyı destekler niteliktedir. Uzmanlaşma hem bir farklılaşma niyetine, hem de bu yolla daha az rekabetle karşı karşıya kalma umuduna dayanıyor olabilir. Her ne kadar piyasalaştırmanın kurumsal süreçleri ortadan kaldırmasını beklememek gerekse de, son işaret ettiklerimiz kurumsal analizlerin maddi koşulları ve rekabet süreçlerini de göz önünde bulundurması gerektiğine işaret etmektedir.

Son olarak da, YÖK rejiminin getirdikleri bütünüyle düşünülünce, araştırmamız bir alandaki örgütlerin bazı yönleri itibariyle tek bir kalıp içindeyken başka bazı özellikleriyle de çeşitlilik arz edebileceklerini göstermiştir. YÖK rejimiyle üniversitelerin nasıl idare edileceğine dair, devlet üniversiteleri için tek bir 'model', vakıf üniversiteleri için de başka bir tek 'model' getirilmiştir. Öte yandan, bizim kullandığımız boyutlar açısından bakılınca tek bir 'model' değil, belirli kalıplar dâhilinde çeşitlilik gözlemlenmektedir (Şekil 1). Bunun kurumsal yazın açısından önemi, örgütsel alanlarda, hem benzer olmanın, hem de çeşitliliğin birlikte görülebileceğidir. Türkiye'deki yükseköğretim etrafındaki tartışmalar açısından anlamıysa, çeşitlilikten bahsedilir, tartışılır veya istenen bir durum olarak dile getirilirken hangi boyutların söz konusu edildiği konusunda daha belirgin olmak gerektiğidir.

Kaynakça

- Aldrich, Howard E. ve Martin, Ruef (2006), *Organizations Evolving* (2. baskı) (London: Sage).
- Brint, Steven ve Jerome Karabel (1991), "Institutional Origins and Transformations: The Case of American Community Colleges," Powell, Walter W. ve Paul J. DiMaggio (eds.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (Chicago: University of Chicago Press): 337-360.
- Caliński, Tadeusz ve J. Harabasz (1974), "A Dendrite Method for Cluster Analysis," *Communications in Statistics*, 3 (1): 1-27.

- Clark, Burton R. (1983), *The Higher Education System: Academic Organization in Cross-National Perspective* (London: University of California Press).
- Clark, Burton R. (1995), *Places of Inquiry: Research and Advanced Education in Modern Universities*, (Berkeley, CA: University of California Press).
- D'Aunno, Thomas, Melissa Succi ve Jeffrey A. Alexander, (2000), "The Role of Institutional and Market Forces in Divergent Organizational Change," *Administrative Science Quarterly*, 45 (4): 679-703
- Davis, Gerald F. ve Christopher Marquis (2005), "Prospects for Organization Theory in the Early Twenty-First Century: Institutional Fields and Mechanisms," *Organization Science*, 16 (4): 332-343
- DiMaggio, Paul J. ve Walter W. Powell (1983), "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields," *American Sociological Review*, 48 (2): 147-160
- Doğramacı, İhsan (1984), "Higher Education Reform in Turkey – The University in the Service of the Community: Results after Three Years of Application," *Higher Education in Europe*, 9 (4): 74-82.
- Dölen, Emre (2010), *Türkiye Üniversite Tarihi* (Cilt 4 ve 5) (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).
- Duda, Richard O., Peter E. Hart ve David G. Stork (2001), *Pattern Classification* (2. baskı) (New York: Wiley).
- Ergüder, Üstün, Mehmet Şahin, Tosun Terzioğlu ve Öktem Vardar (2009), *Neden Yeni Bir Yüksek Öğretim Vizyonu?* (İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi).
- Ersoy, Uğur (2009), "Orta Doğu Teknik Üniversitesi – ODTÜ", Çelik, Tarık ve İlhan Tekeli (der.), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi II (1961-2007)*, (Ankara: TÜBA): 619-632.
- EUA (2008), *Türkiye'de Yükseköğretim: Eğilimler, Sorunlar ve Fırsatlar* (İstanbul: TÜSİAD).
- Freely, John (2009). *A Bridge of Culture: Robert College – Boğaziçi University, How an American College in Istanbul became a Turkish University* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi).
- Frumkin, Peter ve Joseph Galaskiewicz (2004), "Institutional Isomorphism and Public Sector Organizations," *Journal of Public Administration Research and Theory* 14 (3): 283-307.
- Gürüz, Kemal (2008), *Yirmibirinci Yüzyılın başında Türk Milli Eğitim Sistemi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası).
- Gürüz, Kemal, Erdoğan Şuhubi, Celal A. M. Şengör, Kazım Türker ve Ersin Yurtsever (1994), *Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji* (İstanbul: TÜSİAD).
- Hair, Joseph F., Bill Black, Barry Babin, Rolph L. Anderson ve Ronald, L. Tatham (2006), *Multivariate Data Analysis* (6. baskı) (Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall).
- Hambrick, Donald C., Sydney Finkelstein, Theresa S. Cho ve Eric M. Jackson (2005), "Isomorphism in Reverse: Institutional Theory as an Explanation for Recent Increases in Intraindustry Heterogeneity and Managerial Discretion," *Research in Organizational Behavior*, 26: 307-350.
- Hannan, Michael T. Laszlo, Polos ve Glenn R. Carroll (2007), *Logics of Organization Theory: Audiences, Codes and Ecologies* (Princeton, N.J.: Princeton University Press).
- Hirş, Ernst (der.) (1950), *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi* (Cilt 1 ve 2) (İstanbul: Ankara Üniversitesi Yayınları).

- İhsanoğlu, Ekmeleddin (2010), *Darülfünun: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı* (Cilt 1 ve 2) (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi).
- King, Brayden G., Elisabeth S. Clemens, ve Melissa Fry (2011), "Identity Realization and Organizational Forms: Differentiation and Consolidation of Identities among Arizona's Charter Schools," *Organization Science*, 22 (3): 554-572.
- Kraatz, Matthew S. ve Edward J. Zajac (1996), "Exploring the Limits of the New Institutionalism: The Causes and Consequences of Illegitimate Organizational Change," *American Sociological Review*, 61 (5): 812-836
- Küçükcan, Talip ve Bekir S. Gür (2009), *Türkiye'de Yükseköğretim: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, (Ankara: SETA).
- Meyer, John W. ve Brian Rowan (1977), "Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony," *American Journal of Sociology*, 83 (2): 340-363
- Mızıkacı, Fatma (2006), *Higher Education in Turkey* (Bucharest: UNESCO-CEPES).
- Öncü, Ayşe (1993), "Academics: The West in the Discourse of University Reform" Heper, Metin, Ayşe ve Heinz Kramer (eds.), *Turkey and the West: Changing Political and Cultural Identities* (London: I. B. Tauris): 142-176.
- Özbay, Ferhunde (1990), "Üniversite Çevresi", *Yükseköğretimde Sorunlar ve Çözümler*, (İstanbul: Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Yayınları): 109-137.
- Payaslıoğlu, Arif T. (1996), *Türk Yükseköğretiminde bir Yeniliğin Tarihi: Barakadan Kampusa, 1954-1964* (Ankara: ODTÜ).
- Rao, Hayagreeva ve Jitendra V. Singh (1999), "Types of Variation in Organizational Populations: The Speciation of Organizational Forms," Baum, Joel A. C. ve Bill McKelvey (eds.), *Variations in Organization Science* (London: Sage): 63-77.
- Rao, Hayagreeva ve Martin Kenney (2008), "New Forms as Settlements", Greenwood, Royston, Christine Oliver, Kerstin Sahlin ve Roy Suddaby (eds), *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism* (London: Sage): 352-370
- Reay, Trish ve C. R. (Bob) Hinings, (2005), "The Recomposition of an Organizational Field: Health Care in Alberta," *Organization Studies*, 26 (3): 351-384
- Rüegg, Walter (Ed.) (2004), *A History of the University in Europe – Volume III: Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800-1945)* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Sargut, Selami ve Şükrü Özen (der.) (2007), *Örgüt Kuramları* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Schneiberg, Marc ve Elisabeth S. Clemens (2006), "The Typical Tools for the Job: Research Strategies in Institutional Analysis," *Sociological Theory*, 24 (3): 195-227
- Scott, W. Richard (2001), *Institutions and Organizations* (2. baskı) (London: Sage).
- Simpson, Edward H. (1949), "Measurement of Diversity," *Nature* 163: 688.
- Tan, Turgut (1978), "Yüksek Öğretimdeki Yapısal Dağınıklığın Hukuksal Görünümü," *Amme İdaresi Dergisi*, 11 (3): 85-105.
- Tekeli, İlhan (2010), *Tarihsel Bağlamı içinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).
- Tekeli, İlhan ve Selim İkin (1993), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü* (Ankara: Türk Tarih Kurumu).
- TÜSİAD (2003), *Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması: Temel İlkeler* (İstanbul: TÜSİAD).

- Uluçay, Çağatay ve Enver Kartekin (1958), *Yüksek Mühendis Okulu (Yük. Mühendis ve Yük. Mimar Yetiştiren Müesseselerin Tarihi)* (İstanbul: Berksoy Matbaası).
- Unat, Faik Reşit (1964), *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi bir Bakış* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı).
- Üsdiken, Behlül (2009), "Bir Örgütsel Alanın Yeniden Şekillenışı: Türkiye'de İş Hayatına Yönelik Yüksek Öğretimde Değişim", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 35 (Özel Sayı): 1-40.
- van Vught, Frans (2009), "Diversity and Differentiation in Higher Education", F. van Vught (der.), *Mapping the Higher Education Landscape: Towards a European Classification of Higher Education*, (London: Springer): 1-16.
- Washington, Marvin ve Marc J. Ventresca (2004), "How Organizations Change: The Role of Institutional Support Mechanisms in the Incorporation of Higher Education Visibility Strategies, 1874–1995," *Organization Science* 15 (1): 82–97
- YÖK (2007a), *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi* (Ankara: Yükseköğretim Kurulu).
- YÖK (2007b), *Vakıf Üniversiteleri Raporu* (Ankara: Yükseköğretim Kurulu).